

FATIK

themanummer
**De gevangenisdirecteur
anno 2015**

32ste jaargang • juli-augustus-september 2015 • nr. 147
Driemaandelijks uitgave
FATIK is een uitgave van de Liga voor Mensenrechten v.z.w.

Inhoud

Editoriaal 3

- Van keizer tot manager. Een themanummer over de gevangenisdirecteur anno 2015
Veerle Scheirs & Philippe Kennes

Artikel 5

- De gevangenisdirecteur: een (on)geleid projectiel? De impact van New Public Management op de leidinggevende opdrachten van Belgische gevangenisdirecteurs
Philippe Kennes & Rudy Van De Voorde
- De gevangenisdirecteur: onafhankelijk en onpartijdig in tuchtprocedures van gedetineerden? Nemo iude idoneus in propria causa!
Jürgen Millen
- Een stand van zaken betreffende de toepassing van de Wet op de Externe Rechtspositie: "Walking the talk" of "Keeping up appearances"? Visie van een gevangenisdirecteur
Rudy Van De Voorde
- De re-integratierichte gevangenisdirecteur. Een wedervaren
Hans Claus

Interview 31

- Zeilen met tegenwind. Fatik sprak met Freddy Pieters over de strafuitvoeringsrechtbank en zijn ervaringen binnen de Belgische strafuitvoering
Veerle Scheirs & Kristel Beyens
- Het gezicht achter twee generaties gevangenisdirecteurs. Fatik sprak met Guido Verschueren en Pieter Van Caeneghem
Philippe Kennes & Veerle Scheirs

Ook dat nog 40

Afgiftekantoor: 9000 Gent 1
Bg FATIK PA3A9109
Afzendingadres: Liga voor Mensenrechten
Gebroeders De Smetstraat 75
9000 Gent
V.U.: Jos Vander Velpen
Gebroeders De Smetstraat 75
9000 Gent

LIGA VOOR
MENSENRECHTEN

WWW.MENSENRECHTEN.BE

FATIK

Tijdschrift voor Strafrecht en Gevangeniswezen
Verschijnt vier keer per jaar
32ste jaargang
juli-augustus-september 2015, nr. 147

ISSN 0772-5167

Redactie

Hoofredactie: Luc Robert
Eindredactie: Marion Van Hecke
Redactie: Veerle Scheirs, Chris Hermans, Jurgen Millen, Frederik Janssens, Neil Paterson, Ruben van den Aemele, Tom Daems, Freya Vander Laenen

Abonnement op FATIK?

Surft naar fatik.mensenrechten.be
Of bel 09/223.07.38

Redactiesecretariaat

Liga voor Mensenrechten vzw.
Gebroeders De Smetstraat 75, 9000 Gent
tel: 09/223.07.38 – fax: 09/223.08.48
e-mail: info@mensenrechten.be
website: www.mensenrechten.be

Redactionele samenwerking en disclaimer

FATIK, Tijdschrift voor Strafrecht en Gevangeniswezen strekt tot een zo volledig mogelijke berichtgeving over de evoluties op het vlak van strafrecht en gevangeniswezen.

Voor publicatie aangeboden teksten mogen rechtstreeks naar het redactiesecretariaat worden gestuurd. De redactie behoudt zich alle rechten voor de publicatie van ingezonden teksten, artikels, werken, advertenties ed. te weigeren.

Aan de totstandkoming van deze publicatie is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden de redactie en de uitgever geen verantwoordelijkheid. Elke auteur is verantwoordelijk voor zijn/haar eigen redactionele bijdragen.

Lidmaatschap Liga voor Mensenrechten en jaarabonnementen

Lid + abonnement op Tijdschrift voor Mensenrechten: 35 €
Lid + abonnement op Fatik, tijdschrift voor Strafrecht en Gevangeniswezen: 40 €
Lid + abonnement op beide tijdschriften: 70 €
Steunend lid + abonnement op beide tijdschriften: 96 €
Lid zonder abonnement: 5 € per jaar

rek.nr. BE34 0011 2701 3290

Het is ook mogelijk om, losgekoppeld van het lidmaatschap, een abonnement op de tijdschriften te bekomen.
Meer informatie bij Liga voor Mensenrechten.

FATIK online

Je kan FATIK online raadplegen. De laatste vier nummers zijn enkel beschikbaar voor abonnees. Vraag een login via fatik@mensenrechten.be. Surft naar fatik.mensenrechten.be.

© Niets uit deze publicatie mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, elektronische gegevensdragers of welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande, uitdrukkelijke en schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uit respect voor mens en milieu wordt FATIK gedrukt op kringlooppapier en zonder vluchtige organische stoffen door Druk in de Weer, Gent

Editoriaal

3

Van keizer tot manager. Een themanummer over de gevangenisdirecteur anno 2015

Veerle Scheirs & Philippe Kennes

Artikel

5

De gevangenisdirecteur: een (on)geleid projectiel? De impact van New Public Management op de leidinggevende opdrachten van Belgische gevangenisdirecteurs

Philippe Kennes & Rudy Van De Voorde

De gevangenisdirecteur: onafhankelijk en onpartijdig in tuchtprocedures van gedetineerden? Nemo iude idoneus in propria causa!

Jürgen Millen

Een stand van zaken betreffende de toepassing van de Wet op de Externe Rechtspositie: "Walking the talk" of "Keeping up appearances"? Visie van een gevangenisdirecteur

Rudy Van De Voorde

De re-integratiegerichte gevangenisdirecteur. Een wedervaren

Hans Claus

Interview

31

Zeilen met tegenwind.

Fatik sprak met Freddy Pieters over de strafuitvoeringsrechtbank en zijn ervaringen binnen de Belgische strafuitvoering

Veerle Scheirs & Kristel Beyens

Het gezicht achter twee generaties gevangenisdirecteurs.

Fatik sprak met Guido Verschueren en Pieter Van Caeneghem

Philippe Kennes & Veerle Scheirs

Ook dat nog

40

De redactie van FATIK trekt volgend artikel in:

S. GRYSON, "Internering in België: de veroordelingen door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens", 2015, nr.145 (themanummer internering), p. 23-27.

De bijdrage is voor een aanzienlijk deel gebaseerd op / gekopieerd uit:

Heleen FRANCO, *Rechten voor gevangenen en mensenrechten: Interneringsproblematiek in België*, Bachelorscriptie rechten, Universiteit Hasselt, academiejaar 2012-2013, zonder dat naar de bachelorscriptie is verwezen in het artikel.

Het artikel wordt uit het digitaal archief van FATIK geschrapt.

Van keizer tot manager. Een themanummer over de gevangenisdirecteur anno 2015

Als een keizer in zijn keizerrijk kon de gevangenisdirecteur jarenlang zijn inrichting besturen. Zo kreeg de directeur met het Algemeen Reglement van de Strafinrichtingen van 1965 een ruime discretionaire beslissingsbevoegdheid¹ en kon hij vrij autonoom zijn stempel drukken op het beleid en het regime binnen zijn gevangenis. De manier waarop gevangenis en worden bestuurd is intussen echter aanzienlijk veranderd.

Zo hebben onder meer bestuurlijke hervormingen en de interne en externe rechtspositie van gedetineerden een kader gecreëerd waarbinnen de directeur zijn opdracht dient uit te voeren. In deze context dient hij om te gaan met een wijzigende gevangenispopulatie, overbevolking, de nadruk op de voorbereiding van re-integratie van gedetineerden, de invloed van vakbonden en externe actoren zoals diensten van de Vlaamse Gemeenschap, Commissies van Toezicht, etc. De gevangenisdirecteur beweegt als het ware binnen complexe en veranderlijke netwerken en dient als een bemiddelaar rekening te houden met de belangen en bevoegdheden van al deze verschillende actoren.

Ter illustratie van deze veranderlijke context treedt de directeur vandaag formeel op als adviesverlener in het kader van de externe rechtspositie van veroordeelde gedetineerden. Uit eigen onderzoek blijkt dat hij zich echter vooral ziet als 'regimedirecteur', waardoor de invulling van deze rol in de praktijk niet zelden beperkt blijft tot een administratieve en routineuze taak waarbij de reële 'macht' en verantwoordelijkheid voor het opstellen van het advies naar de psychosociale dienst wordt doorgeschoven.²

Niettemin blijft de gevangenisdirecteur tot op heden een onderbelichte actor en is er weinig geweten over de wijze waarop hij zijn inrichting bestuurt in de huidige context. Wanneer we op zoek gaan naar onderzoek over de gevangenisdirecteur *an sich* blijkt er niet alleen een gering aantal internationale studies voorhanden, ook op nationaal vlak vormt dit nagenoeg een onontgonnen gebied.³ Reden genoeg om in Fatik stil te staan bij deze penitentiaire sleutelfiguren. In dit themanummer plaatsen we dan ook de gevangenisdirecteur centraal met oog voor deze gewijzigde context.

Philippe Kennes en Rudy Van De Voorde werpen hun licht op de impact van de New Public Management-beweging en het managerialisme op de leiderschapstaken van de gevangenisdirecteur. Ze stellen zich de vraag of de gevangenisdirecteur over meer, dan wel minder beweegruimte beschikt in vergelijking met enkele decennia terug. Ze staan daarbij stil bij de strategische rol van de directeur-generaal en de tactische en operationele aansturing door de regionale directie en komen tot de conclusie dat deze evolutie een aantal voordelen heeft, maar dat deze niet ten nadele mogen gaan van het detentieklimaat en de humane aspecten van de dienstverlening. Een gevangenisdirecteur dient niet alleen 'dingen juist' te doen, maar dient ook de 'juiste dingen' te doen. Een inhoudelijk detentiemodel dringt zich dan ook op.

Jürgen Millen bespreekt de rol van de gevangenisdirecteur in de tuchtprocedure en reflecteert over het gebrek aan onafhankelijkheid en onpartijdigheid in deze procedure. Zo stelt hij vragen bij de vaststelling dat de directeur in deze tegelijkertijd rechter en vervolgende partij is aangezien de directeur zelf beslist of er een tuchtprocedure wordt opgestart tegen een gedetineerde, waarna hij zelf beslist of er al dan niet een tuchtsanctie zal worden opgelegd.

Rudy Van De Voorde reflecteert vervolgens over de plaats van de gevangenisdirecteur als adviesverlener in het kader van de externe rechtspositie. Hij staat daarbij stil bij het ontbreken van het detentieplan dat gezien kan worden als de onverbreekbare link tussen de interne en de externe rechtspositie, waarna hij de wetgeving kort evalueert en uitgebreid stilstaat bij de moeilijke positie van de gevangenisdirecteur in dit kader. Hij concludeert dat niet alles 'kommer en kwel' is, maar dat er nog een lange weg is te gaan.

1 KB 21 mei 1965 houdende algemeen reglement van de strafinrichtingen, BS 25 mei 1965.

2 SCHEIRS, V. *De strafuitvoeringsrechtbank aan het werk*, Antwerpen, Maklu, 2014, 223-248.

3 Philippe Kennes tracht hier in zekere mate aan tegemoet te komen met zijn doctoraal proefschrift: KENNES, P. *Opgestaan uit de duisternis: De gevangenisdirecteur. Een criminologisch onderzoek naar lokaal gevangenisbestuur*, Vrije Universiteit Brussel (in voorbereiding).

De tekst van Hans Claus vormt vervolgens een persoonlijk verhaal van een gevangenisdirecteur die reeds vijftientig jaar werkt en functioneert in deze wijzigende context en daarbij zelf op zoek gaat naar manieren om de detentie van 'zijn' gedetineerden zinvol en re-integratiegericht in te vullen.

Tot slot sprak Fatik zelf met enkele (oud-)gevangenisdirecteurs. In een eerste interview spreken we met Freddy Pieters die begin dit jaar afscheid nam als voorzitter van de Strafvueroeringsrechtbank te Brussel, maar in het verleden ook jarenlang gevangenisdirecteur is geweest. Hij reflecteert over zijn jaren als gevangenisdirecteur, zijn overstap naar de magistratuur en de voorstellen die minister Geens recent heeft geformuleerd in zijn Justitieplan. Ten slotte laten we in een (dubbel)interview twee generaties gevangenisdirecteurs aan het woord en gaan we met Pieter Van Caeneghem en Guido Verschueren op zoek naar enkele verschillen en gelijkenissen in de wijze waarop zij naar het beroep van gevangenisdirecteur kijken. Ondanks de generatiekloof laten we twee gedreven mensen aan het woord met een duidelijke visie op detentie.

Veerle Scheirs & Philippe Kennes *

* *Veerle Scheirs is redactielid van Fatik en post-doctoraal onderzoeker en docent. Philippe Kennes is assistent. Ze zijn beiden verbonden aan de vakgroep Criminologie, onderzoeksgroep Crime & Society (CRIS) – onderzoekslinje Penalty & Society- van de Vrije Universiteit Brussel (Corresp.: veerle.scheirs@vub.ac.be).*

De gevangenisdirecteur: een (on)geleid projectiel? De impact van New Public Management op de leidinggevende opdrachten van Belgische gevangenisdirecteurs

Philippe Kennes & Rudy Van De Voorde *

Terwijl de gevangenis een diepgeworteld bestrafingsinstrument vormt in het penale landschap, dat een aanzienlijke wetenschappelijke interesse geniet, is er weinig kennis voorhanden over de personen die deze inrichtingen besturen.¹ Dit is opmerkelijk aangezien gevangenisdirecteurs worden beschouwd als sleutelfiguren die een aanzienlijke invloed uitoefenen op het leven achter de muren.² In de literatuur kan men verschillende maatschappelijke en penale veranderingen identificeren waaraan de gevangenis onderhevig is en waar de gevangenisdirecteur dient mee om te gaan. Gevangenis worden namelijk niet langer bekeken als statische maar als dynamische instituties, gekenmerkt door continue verandering.³ In deze bijdrage staat het toenemend managerialism⁴ centraal dat volgens sommige auteurs elk aspect van de strafrechtsbedeling dreigt aan te tasten⁵ en waarmee men het risico loopt om te vervallen in louter 'efficiëntiedenken' in de plaats van in leiderschap te voorzien.⁶ Deze evolutie houdt volgens wetenschappers tevens het risico in om praktijkbeoefenaars in een keurslijf van strikt gedefinieerde taken te duwen wat hen ervan weerhoudt om volledig zicht te krijgen op de algemene strategie en doelen van de organisatie.⁷ 'Government-at-a-distance'⁸ of een toegenomen hiërarchische arbeidsverde-

ling is een tendens die hiermee nauw verband houdt en waarbij de penitentiaire administratie de bewegingsvrijheid van eerstelijns werkers beperkt door discretionaire macht aan banden te leggen, beslissingsprocessen te homogeniseren of door verantwoordingsmechanismen zoals prestatie-indicatoren te hanteren.⁹ Deze evolutie indachtig, wensen we na te gaan of gevangenisdirecteurs zelf nog gestalte kunnen geven aan detentie. Hiervoor lijkt het ons nuttig een theoretisch onderscheid te maken tussen management en leiderschap om vervolgens dieper in te gaan op de Belgische context. We zullen ons hierbij focussen op de leiderschapstaken van het inrichtingshoofd¹⁰ en in het bijzonder diens rol in het opstellen van een operationeel plan van zijn/haar gevangenis.

What's in a name? Management en leiderschap

Bewust van de samenhang tussen beide concepten wensen we een onderscheid te maken tussen leiderschap en management. Terwijl leiderschap kan beschreven worden als de mogelijkheid om een groep te beïnvloeden met het oog op het bereiken van

* Philippe KENNES is assistent verbonden aan de onderzoeksgroep 'Crime & Society', onderzoekslijn 'Penalty & Society' van de Vrije Universiteit Brussel en verricht een doctoraal onderzoek over de gevangenisdirecteur (Philippe.Kennes@vub.ac.be).

Rudy VAN DE VOORDE is adviseur-generaal gevangenisdirecteur, momenteel gedetacheerd naar de centrale administratie als programmamanager van het Platform Publiek-Private samenwerking (Rudy.VanDeVoorde@just.fgov.be).

1 A. COYLE, 'Resisting the scourge of managerialism: on the uses of discretion in late-modern prisons' in J. BENNETT, B. CREWE en A. WAHIDIN (eds.), *Understanding Prison Staff*, Cullompton, Willan Publishing, 2008, p. 231.

2 A. LIEBLING, D. PRICE en G. SHEFER, *The Prison Officer*, Cullompton, Willan Publishing, 2011, p. 197.

3 A. COYLE, *l.c.*, p. 238.

4 Hoewel 'managerialism' breed kan gedefinieerd worden als een raamwerk dat de nadruk legt op de rol van management en managers in het vinden van oplossingen voor sociale en economische problemen, wordt vaak de New Public Management-beweging bedoeld met een specifieke set van technieken die de 'vermarkting' van de overheidsdiensten benadrukt. Cf. M. PAINTER, 'Managerialism and Models of Management' in T. CHRISTENSEN, en P. LAEGREID (Eds.), *The Ashgate Research Companion to New Public Management*, Farnham, Ashgate Publishing Limited, 2011, p. 235.

5 J. RAINE en M. WILLSON, 'Beyond Managerialism in Criminal Justice', *The Howard Journal* 1997, 36, afl. 1, p. 80-95.

6 A. COYLE, *l.c.*, p. 241-242.

7 L. CHELIOTIS, 'How iron is the iron cage of new penology?: The role of human agency in the implementation of criminal justice policy', *Punishment & Society: The International Journal of Penology*, 2006, 8, p. 318-319.

8 D. GARLAND, 'Governmentality and the problem of crime: Foucault, criminology, sociology' in E. MCLAUGHLIN, J. MUNCIE & G. HUGHES (Eds.), *Criminological Perspectives: Essential Readings*, London, Sage Publications, 2003, p. 461.

9 A. LIEBLING, *Prisons and their Moral Performance: A Study of Values, Quality, and Prison Life*, Oxford, Oxford University Press, p. 375-430.

10 De als dusdanig door de minister aangestelde directeur die belast is met het bestuur van één of meer gevangenis (Cf. art. 2, 14° Basiswet 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, BS 1 februari 2005).

doelstellingen en een visie, verwijst management naar de implementatie van de visie en strategie zoals deze wordt voorzien door leiders met inbegrip van het coördineren, het personeelsbeheer van de organisatie en de dagdagelijkse problemen behandelen.¹¹ Management wordt in deze bijdrage dus niet gelijkgesteld met *managerialism* dat eerder een negatieve bijklank heeft gekregen (cf. supra). We menen dat gevangenis- en justitiebestuur altijd op de een of andere manier gemanaged zijn door gevangenisdirecteuren.¹² Hughes stelt dat overheidsmanagers op bepaalde wijzen handelen als een bestuurder, manager én leider. Hij meent dat hoe hoger men klimt in de organisatie, hoe meer de klemtoon op leiderschap komt te liggen in vergelijking met bestuur en management.¹³ Dat dit ook geldt voor het gevangeniswezen blijkt onder meer uit het feit dat inrichtingshoofden zich dienen te buigen over het operationeel plan van hun inrichting zoals duidelijk zal worden.

Managerialism in België?

Na de Tweede Wereldoorlog genoot de gevangenisdirecteur een aanzienlijke discretionaire macht om het gevangenisleven vorm te geven. Deze periode kan gekenmerkt worden door een laag niveau van bureaucratie, toerekenbaarheid en manageriële controle vanwege de centrale administratie. Het resulteerde in een verscheidenheid aan lokaal gevangenisbeleid en -cultuur.¹⁴ Tot 2000 werden verschillende *ad hoc*-initiatieven genomen die weliswaar niet altijd coherent waren en een organisatie-overkoepelende visie misten. De grote hervormingen zagen het licht toen de nieuwe regering het Copernicusplan goedkeurde om de federale administratie te moderniseren. Sterk beïnvloed door het *New Public Management*-discours beoogde het plan de federale administratie van een gesloten rigide bureaucratie om te vormen tot een moderne, cliëntgeoriënteerde organisatie. De centrale katalysatoren voor dit nieuwe plan waren (1) de hervorming van de organisatiestructuur, (2) een nieuwe organisatiecultuur, (3) nieuwe werkmethoden en (4) de intrede van een modern personeelsbeleid. Sinds deze hervormingen werden verschillende initiatieven geno-

men zoals de herstructurering van ministeries, de aanduiding van nieuwe topmanagers, de (gedeeltelijke) implementatie van de *Business Process Re-engineering* (BPR)¹⁵, strategische plannen, nieuwe budgettering- en controlesystemen, evaluatieprocedures, interne audits, etc.¹⁶ Binnen de FOD Justitie werden allerhande processen doorgelicht, de structuur van het toenmalige directoraat-generaal (DG) Uitvoering van Straffen en Maatregelen hertekend, management- en operationele plannen ingevoerd, etc. We verwijzen naar een eerdere bijdrage in dit tijdschrift voor een bespreking van de (toenmalige) impact van het moderniseringsproces op het Belgische gevangeniswezen (met bijzondere aandacht voor de rol van de regionale directie).¹⁷ De focus ligt in dit artikel op het werk van lokale gevangenisdirecties dat ingevolge deze modernisering aanzienlijk is veranderd.¹⁸ Het concept van 'integraal management' heeft er in het Belgische gevangeniswezen mee toe geleid dat de verantwoordelijkheid meer wordt gelegd bij lokale gevangenisdirecteuren. Volgens Bas en Van De Voorde is dit een positieve evolutie waarbij de directeur over de nodige verantwoordelijkheid (met betrekking tot gedetineerden, personeels-, budgettaire, ICT en logistiek beheer) beschikt teneinde de resultaten te behalen die van zijn/haar gevangenis worden verwacht. Ze maken hierbij de volgende indeling: het centrale niveau zorgt voor de strategische aansturing, het regionale niveau voor de tactische maar ook operationele uitvoering waar tevens (lokale) gevangenisdirecteuren voor instaan.¹⁹

De strategische rol van de directeur-generaal

Elke directeur-generaal dient binnen de FOD Justitie op basis van tien strategische thema's, zijn/haar eigen missie, visie en bijhorende strategische doelstellingen te ontwikkelen. Op haar beurt worden de strategische doelstellingen omgezet in operationele doelstellingen die de concrete uitvoering in het veld organiseren.²⁰ Aanvankelijk heeft de directeur-generaal van DG EPI tijdens zijn eerste mandaat (2005-2010) de klemtoon gelegd op de uitwerking van het wettelijk kader, een

11 S. ROBBINS en T. JUDGE, *Organizational behavior*. Upper Saddle River, Prentice Hall, 2007, p. 402.

12 R. VAN DE VOORDE en R. BAS, 'Gevangenismanagement voor dummies', *Panopticon: Tijdschrift voor strafrecht, criminologie en forensisch welzijnswerk* 2011, afl. 4, p. 42-47.

13 O. HUGHES, 'Leadership in a Managerial Context' in R. KOCH & J. DIXON (Eds.), *Public Governance and Leadership*, Gabler Edition Wissenschaft, Wiesbaden, 2007, p. 321.

14 E. MAES, Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf: 200 jaar Belgisch gevangeniswezen, Antwerpen, Maklu, 2009, p. 1088-1094.

15 BPR vormt een continu proces om werkprocessen te beheren te verbeteren. (Cf. Jaarverslag Directoraat-generaal EPI, 2011, p. 12)

16 C. POLLITT en G. BOUCKAERT, *Public management reform: A comparative analysis*, Oxford, Oxford University Press, 2004, p. 219.

17 R. BAS en R. VAN DE VOORDE, 'De modernisering van de Belgische Federale Overheidsdiensten en de impact ervan op de organisatie en de werking van het gevangeniswezen onderzocht aan de hand van een vergelijkende gevalstudie over de rol van de regionale directie', *Fatik: Tijdschrift voor Strafbeleid en Gevangeniswezen* 2006, afl. 12, p. 11.

18 J. VAN POECKE, 'Binnen de gevangeniswanden' in T. DAEMS, P. PLETINX, L. ROBERT, V. SCHEIRS, A. VAN DE WIEL en K. VERPOEST (Eds.), *Achter tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, p. 193-204; R. VAN DE VOORDE en R. BAS, l.c., p. 200.

19 R. BAS en R. VAN DE VOORDE, l.c., p. 20-21.

20 De voorzitter van het Directiecomité FOD Justitie bepaalt de missie, visie en de vertaling ervan in tien strategische thema's dewelke over een periode van 6 jaar (2013-2019) zullen worden gevolgd door de verschillende directoraten die ressorteren onder de FOD Justitie. Cf. *Managementplan 2013-2019 FOD Justitie*, http://justitie.belgium.be/nl/binaries/20131023_MPM_2013-2019_N_tcm265-235562.pdf.

aangepast besturingsmodel, optimalisering van diverse activiteiten in de context van administratief detentie- en middelenbeheer, investeringen in algemene werkings- en personeelsmiddelen, de introductie van moderne managementtechnieken zoals de operationele plannen, de *Balanced Scorecard* (BSC)²¹, projectbeheer en *Business Process Management* (BPM).²² Met de start van zijn tweede mandaat werd, conform het Koninklijk Besluit van 29 oktober 2001²³, een nieuw managementplan voorgelegd.²⁴ Voor de periode 2010-2015 wenste men de focus te verschuiven naar drie domeinen: een optimale voorbereiding op re-integratie, de kerntaken 'kwalitatief' en 'uniform' realiseren en de capaciteit afstemmen op het aantal gedetineerden. Vijf thema's werden dan ook geselecteerd in de strategische kaart die door de gevangenisdirecteurs prioritair dienden ontwikkeld te worden: relationeel leefklimaat²⁵, huishoudelijk reglement²⁶, eenduidige kernprocessen en werking²⁷, proactieve uitbouw van het werkaanbod²⁸ en proactief personeelsbeheer²⁹. Belangrijk om melden is dat er geen generieke indicatoren werden opgelegd om deze strategische doelen te bereiken. Lokale gevangenisdirecties kregen de bewegingsvrijheid om hiertoe zelf initiatieven en indicatoren te ontwikkelen, vanzelfsprekend binnen het wettelijk en reglementair kader.³⁰

Het operationeel plan als bouwplan voor de lokale detentie

Zoals gesteld, dienen gevangenisdirecteurs deze strategische visie te vertalen naar operationele doelstellingen die zullen worden nagestreefd in zijn/haar gevangenis. Deze krijgen hun neerslag in het operationeel plan dat gevangenisdirecteurs tweejaarlijks dienen op te stellen. Het vertrekpunt van een dergelijk plan vormt een sterkte-zwakte analyse van de eigen inrichting met behulp van het CAF³¹. Op basis hiervan kunnen gevangenisinstellingen voor hun toekomstig operationeel plan

projecten opstarten en doelstellingen bepalen om de kwaliteit van hun dienstverlening te verbeteren. Doelstellingen die tevens aansluiting dienen te vinden bij de strategische kaart, zoals hoger reeds aangegeven. Deze kaart is opgebouwd volgens vier perspectieven dewelke een aantal doelstellingen groeperen:

- Klanten: dynamische leefwereld, classificatie en strafdifferentiatie, integrale strafketen en correcte beeldvorming;
- Processen: implementatie en regelgeving, geharmoniseerde processen, risicobeheer en beleid en participatie;
- Middelen: proactief HR-beleid, gedelokaliseerd en afgestemd middelenbeheer, toereikende en aangepaste infrastructuur en *Business Intelligence*;
- Innovatie: permanente ontwikkeling, partnerschappen en benutten van technologische vernieuwing.

De directeur dient operationele doelstellingen te formuleren die deze verschillende perspectieven en domeinen/strategische doelstellingen dekken en afgestemd zijn op zijn/haar inrichting. Een gevangenisdirecteur kan zich bijvoorbeeld voornemen om een eigen gefaseerd communicatieplan te ontwikkelen en dus in een gestandaardiseerde methodiek te voorzien om bepaalde regelgeving te implementeren. Dit plan zou desgevallend een project kunnen vormen dat past in het perspectief 'proces' en de strategische doelstelling 'implementatie regelgeving'. Daarnaast past dit tevens in het perspectief 'klanten' en de strategische doelstelling 'correcte beeldvorming' waarbij men aandacht dient te besteden aan gestructureerde communicatie en de opvolging ervan. Zoals hoger aangegeven laat de BSC de directeur toe om deze doelstelling te vertalen naar concrete en meetbare parameters teneinde het project te kunnen evalueren in een latere fase.

We kunnen opmerken dat de gevangenisdirecteur dus de nodige visie, creativiteit en leiderschap aan de dag kan leggen teneinde een bepaald beleid te voeren. Een beleid dat weliswaar dient afgestemd te zijn op de visie van het centraal bestuur. Hoewel dit voor een aantal

21 Dit instrument laat toe om doelstellingen te vertalen in concrete en meetbare parameters. Cf. R. VAN DE VOORDE en R. BAS, l.c., p. 44.

22 Ibid.

23 KB 29 oktober 2001 betreffende de aanduiding en de uitoefening van de managementfuncties in de federale overheidsdiensten en de programmatorische federale overheidsdiensten, BS 31 oktober 2001.

24 H. MEURISSE, Managementplan 2012-2018.

25 Een relationeel leefklimaat gesteund op dialoog, respect en een dynamische wisselwerking tussen de verschillende actoren, de nodige overlegstructuren uitbouwen en een wisselwerking tussen gedetineerden en medewerkers stimuleren met het oog op een bijdrage aan de actieve veiligheid binnen de gevangenis.

26 Een eenduidige toepassing van het huishoudelijk reglement dat op regelmatige basis wordt geëvalueerd in functie van de omstandigheden. Tevens wenst men de maximale toegankelijkheid te verzekeren zodat elke gedetineerde kennis kan nemen van toepasbare regels.

27 Transparantie en de vooropgestelde normen bewaken. Processen dienen regelmatig te worden afgestemd en geoptimaliseerd in functie van een optimale dienstverlening. Onder kernprocessen werd begrepen: Onthaal en informatie, inkwartiering, controle en fouille, verblijfsfunctie, technische beveiliging, activiteiten en tewerkstelling, administratief dossierbeheer en invrijheidstelling.

28 Een werkaanbod uitbouwen om zoveel mogelijk gedetineerden de kans te geven om te werken.

29 Met nadruk op de optimale aanwending van beschikbare personele middelen, uniforme toepassing van het arbeidsreglement, het wegwerken van verlofachterstand en afstemming op nieuwe behoeften.

30 H. MEURISSE, De strategische opties van EPI voor 2010-2015, onuitg.

31 Common Assessment Framework: Het betreft een model van zelfevaluatie voor overheidsdiensten waarmee een organisatie een analyse kan maken van haar sterktes en zwaktes. (cf. Jaarverslag Directoraat-generaal EPI, 2011, p. 12.)

directeurs heel wat planlast met zich meebrengt, vormt het een instrument om de ontwikkeling van de gevangenis als organisatie te bewaken.

De tactische en operationele aansturing door de regionale directie?

In lijn met het concept van 'integraal management' hoopten Bas en Van De Voorde in 2006 dat het regionale managementniveau zou versterkt worden en de functie als doorgeefluik van problemen van het lokale naar het centrale niveau en vice versa te overstijgen. Ze waren voorstander van een duidelijkere afbakening van bevoegdheden, een meer performante sturing en duidelijkere communicatielijnen binnen het gevangeniswezen.³²

De directeur-generaal heeft zich in zijn laatste (strategisch) managementplan voorgenomen om te streven naar een sterke betrokkenheid van het terrein bij het uittekenen van het beleid, een grotere responsabilisering van alle betrokkenen en vergezeld van een expliciet leiderschap op regionaal vlak.³³ Ingevolge een BPR van diens opdrachten kreeg de regionale directie als opdracht zich toe te spitsen op "operationele uitmuntendheid" en "het streven naar het optimaliseren ("het verbeteren") van alles wat er gebeurt in de organisatie, dit rekening houdend met de opdrachten en doelstellingen en met de verwachtingen van de diverse belanghebbenden".³⁴ Dit concretiseerde zich in volgende opdrachten:

- Strategische aansturing van het detentiebeleid in aansluiting op de regio-overschrijdende strategiebepaling binnen het DG EPI van toepassing of omkaderend voor elke inrichting;
- Tactische management-aansturing: focus op de uitvoering van het beleid binnen de verschillende penitentiaire inrichtingen;
- Risicobeheersing inzake beleid en uitvoering;
- Coördinatie t.o.v. andere (interne en externe) actoren;
- Communicatie.

Het betreft dus bevoegdheden die zich voornamelijk richten op het efficiënter maken van de organisatie door participatie te versterken. Het normatief kader of het bepalen van de standaarden en normen waaraan goed en rechtsconform detentiebeheer dient te voldoen, blijft centraal aangestuurd. De regionale directie moet voornamelijk de tactische en operationele aansturing en verantwoordelijkheid op zich nemen om

de meest optimale aansluiting met het terrein te verzekeren. Zo worden bijvoorbeeld processen van risico- en detentiebeheer ontwikkeld om de kloof tussen de centrale administratie en het terrein te verkleinen en in het licht van de subsidiariteit, beslissingen te nemen waar zij de meeste impact hebben en de verantwoordingsplicht daarop te laten aansluiten.³⁵ Deze heroriëntatie bracht het regionaal beleidsniveau al een eind weg van de doorgeefluikfunctie die haar voordien kenmerkte. Deze evolutie manifesteerde zich voornamelijk op drie manieren:

- Door het toevertrouwen van operationele bevoegdheden aan dit beleidsniveau inzake het 'beheer' van gedetineerden en in het bijzonder de classificatie van de diverse profielen van gedetineerden over de verschillende types van penitentiaire inrichtingen;

- Door de ontwikkeling van expertise op dit tussen-niveau toe te laten. Technieken en processen inzake projectmatige aansturing en interne controle werden ingebed in het organigram van regionale directies;

Beide evoluties waren varianten van het transfereeren van opdrachten die zich voordien op het centraal niveau bevonden of er zich nog, maar dan in afgeslankte vorm, bevinden.

- Door het overleg tussen het regionaal en lokaal niveau meer te structureren. Deze communicatiestroom kenmerkte zich voornamelijk door het 'doorgeven' van informatie vanuit de lokale directies naar de centrale (staf)diensten en door het 'doorgeven' van antwoorden op problemen en vragen naar de buitendiensten. De activiteitsgraad van de regionale directie in deze informatiestroom was niet bijzonder duidelijk.

Heden ten dagen merken we dat dit overleg tussen lokaal en regionaal management veel interactiever verloopt. Ressorten werden opgericht waarin directies van clusters van gevangenis met afgevaardigden van het regionaal management overleg plegen. Materies die de gehele regio aanbelangen worden ten gronde besproken door verantwoordelijken van de ressorten (lokale gevangenisdirecteurs) en de regionale directie.

Deze evolutie valt toe te juichen maar er is nog een weg te gaan in het streven naar voldoende probleemoplossende capaciteit van de regionale directies. Ook het laten evolueren van de regionale managementteams tot effectieve (participatieve) beslissingsplatformen, vergt nog heel wat inspanningen. Minstens op niveau van de perceptie heeft de regionale directie voor

32 R. BAS en R. VAN DE VOORDE, *l.c.*, p. 20-21.

33 H. MEURISSE, *Managementplan 2012-2018*, p. 30.

34 *Intern rapport met betrekking tot de BPR van de regionale directies, onuitg.*

35 H. MEURISSE, *Managementplan 2012-2018*, p. 30.

gevangenisdirecteurs nog onvoldoende de beoogde toegevoegde waarde en blijft haar imago van postbus-functie nog steeds aanwezig.

Quo vadis? Het gebrek aan een inhoudelijk detentiemodel?

De komst van de operationele plannen mag dan wel zijn voordelen hebben (grotere transparantie, bewustmaking van processen en de ontwikkeling van de organisatie) en de nodige handvaten aanreiken om het lokaal gevangenisbeleid gestalte te geven, het leidt niet noodzakelijk tot een betere detentie. Volgens Van De Voorde en Bas heeft er een omslag plaatsgevonden van 'organisch – intuïtief management' met het oog op het realiseren van wat inhoudelijk belangrijk geacht wordt, naar een 'zichzelf legitimerend – instrumentalistisch management' met de klemtoon op de kwantificering dat tevens bepaalt wat belangrijk is. Het beheer van middelen en processen neemt ook een dominante plaats in ten nadele van de humane aspecten van dienstverlening. Ze raken hierbij aan de kern van de zaak en stellen zich de vraag of de introductie van dergelijk 'management-denken' en bijhorende technieken hebben bijgedragen tot een effectievere en efficiënte detentie. Terecht stellen ze dat een gevangenisdirecteur niet alleen de 'dingen juist' dient te doen maar bovenal de 'juiste dingen' dient te doen.³⁶ Daar men op lokaal niveau een vrij grote beslissingsmarge heeft in het definiëren van projecten en indicatoren die de vooruitgang ervan meten, kan de gevangenisorganisatorisch op papier erop vooruit gaan terwijl het detentieklimaat binnen de inrichting in de negatieve richting evolueert.

Een voorbeeld van dergelijk risico is de rol die gaandeweg aan de lokale directies is toevertrouwd wat bepaalde aspecten van de externe rechtspositie van de gedetineerden betreft. Het beheer van het Elektronisch Toezicht (ET) ten aanzien van personen veroordeeld tot een gevangenisstraf tot 3 jaar werd in belangrijke mate in hun handen gelegd. Dit impliceert dat lokale directies, voor wat het merendeel van de veroordeelden binnen deze categorie betreft, autonoom beslissen over het toekennen van strafonderbrekingen in afwachting van het ET, de eigenlijke toekenning van het ET en de, niet onlogisch, daaropvolgende, voorlopige invrijheidstelling. Heel dit proces waarin lokale directies vanuit hun eigen visie invulling geven aan de principes van de Wet op de Externe Rechtspositie en omgaan met de tegenindicaties voor het al dan niet toekennen van deze modaliteiten, is quasi uitsluitend 'gestuurd' via Ministeriële Omzendbrieven (MO)³⁷ die eerder ui-

ting zijn van de te volgen processtappen. Dit heeft tot gevolg dat diverse directies vanuit heel eigen visies op strafuitvoeringsmodaliteiten op basis van de meer 'subjectieve' toelaatbaarheidscriteria (i.c. de tegenindicaties) tewerk gaan en weinig tot geen werk wordt gemaakt van een gemeenschappelijk denkkader hieromtrent.

Het centraal en regionaal niveau dient ons inziens hierin dus een belangrijkere rol te spelen door een inhoudelijk detentiemodel te ontwikkelen waarbij men nagaat hoe men de kerntaken precies dient te vervullen in overeenstemming met de rechtspositie van gedetineerden. Ook zou men zich meer in detail kunnen buigen over de wijze waarop gevangenisdirecties projecten en indicatoren ontwikkelen. De aandachtige lezer zal opmerken dat dit in zekere mate een inperking zal vormen van de lokale beleidsvrijheid. Dergelijke evolutie lijkt ons echter niet problematisch voor zover men op een intelligente en bovenal rechtsconforme wijze tewerk gaat.

Concluderende reflecties

Vanzelfsprekend vormt het operationeel plan niet de enige bron waarmee de gevangenisdirecteur zijn/haar leiderschap tot uiting kan brengen. De wijze waarop de gevangenisdirecteur dagdagelijks de gevangenismanaget is namelijk verweven met zijn/haar leiderschapsstijl, wat voortvloeit uit de hoger aangehaalde samenhang tussen beide concepten. Een beleid staat of valt met de implementatie ervan en dus met de hiertoe noodzakelijke managementvaardigheden. Ook hier kent de gevangenisdirecteur een zekere beoordelingsruimte. Bij wijze van voorbeeld kan de directeur op het vlak van personeelsmanagement, hetzij mits akkoord van de regionale directie, bepaalde werkposten creëren in zijn/haar gevangenis of de invulling ervan wijzigen afhankelijk van de noden. Anderzijds heeft men nauwelijks tot geen grip op het personeelsbestand en de selectie van personeelsleden. Dit brengt ons bij allerhande contextuele factoren die een invloed uitoefenen op welk beleid men kan ontwikkelen en of dit al dan niet ingang te vinden. Denken we aan de gedetineerdenpopulatie, infrastructurele en budgettaire mogelijkheden, het sociaal klimaat binnen een gevangenis en andere structurele en (organisatie)culturele factoren.

Om terug te grijpen naar onze centrale vraagstelling, met name of de gevangenisdirecteur over meer dan wel minder beweegruimte beschikt op het vlak van zijn/haar leiderschapstaken, kunnen we stellen dat het antwoord niet voor de hand ligt. Ingevolge de modernisering van het overheidsapparaat dienen gevangene-

³⁶ R. VAN DE VOORDE en R. BAS, i.c., p. 42.

³⁷ Resp. MO ET-SE 2 van 17 juli 2013 betreffende de reglementering inzake het elektronisch toezicht als strafuitvoeringsmodaliteit voor gevangenisstraffen waarvan het totaal in uitvoering zijnde gevangenisstraffen drie jaar niet overschrijdt en MO nr. 1771 van 17 januari 2005, gewijzigd door de MO nr. 1816 van 10 januari 2014 betreffende de voorlopige invrijheidstelling.

nisdirecteurs vandaag transparanter te werk te gaan. Er is een verhoogde grip vanwege de centrale overheid merkbaar (in het bijzonder op het vlak van beheer van middelen en processen) doch is er zeker nog sprake van een zekere individuele vrijheid en ruimte voor lokale en persoonlijke accenten. De juridisering en alerhande regelgeving die wordt uitgevaardigd zorgt evenwel voor een zekere rigiditeit en homogenisering van beslissingsprocessen. Het klassieke spanningsveld tussen de lokale specificiteit en de uniformiteit komt hierbij aan de oppervlakte. Een overkoepelend en bovenal inhoudelijk detentiemodel dringt zich op teneinde de kerntaken over de verschillende gevangnissen heen uit te voeren in lijn met het wettelijk kader, maar met oog voor de lokale specificiteit. Vanuit een integrale managementvisie is hiervoor een belangrijke rol weggelegd voor het centraal en regionaal niveau die dergelijk model en het bijhorend draagvlak dienen te ontwikkelen.

Ter afronding wensen we nog even aandacht te schenken aan enkele uitdagingen voor de toekomst. Zo valt het af te wachten of de zogenaamde 'beheersovereenkomsten' de huidige strategische plannen zullen vervangen en op welke wijze dit zal gebeuren. Semantisch lijkt de nadruk alvast te liggen op een projectmatige logica waarbij het 'beheer' van middelen centraal lijkt te staan. Niet geheel verwonderlijk in budgettaire precaire tijden. We hopen dat er in deze overeenkomsten echter ook inhoudelijk gesproken zal worden over detentie-invulling zonder alles puur volgens een economische logica te bekijken en te beoordelen.

Daarnaast is er met de uitbreiding van Publiek Private Samenwerking (PPS)-formules een nieuwe uitdaging ontstaan op het vlak van management en controle van prestaties. De nieuwe Forensisch Psychiatrische Centra (FPC) worden bijvoorbeeld volledig gerund door een private partner die wat het zorgconcept betreft, vanuit een eigen logica invulling geeft aan het management van dit centrum. Nieuwe penitentiaire infrastructuurprojecten worden gerealiseerd binnen een andere

variant van PPS, met name DBFM-constructies³⁸. De autonomie die een directeur geniet binnen deze semigeprivatiseerde inrichtingen dient dan ook met de nodige bedachtzaamheid te worden benaderd. Administratieve contracten, met wederzijdse rechten en verplichtingen, liggen namelijk aan de basis van dergelijke samenwerking met als gevolg dat eventuele wijzigingen niet altijd even vlot kunnen worden aangebracht.

Ook naar de verdere samenwerking met andere overheden wordt het uitkijken. Behoeften zullen meer gedefinieerd dienen te worden vanuit de organisatie in overeenstemming met diens missie en de doelstellingen van het wetgevend kader. De lokale directie vormt hierbij een belangrijke actor om deze behoeften te definiëren en overleg te plegen met de gemeenschappen.

Tevens lijkt het alsof de lokale gevangenisdirecteur meer bevoegdheden zal krijgen op het vlak van de externe rechtspositie.³⁹ Zo stelt minister van Justitie Geens voor om de figuur van strafuitvoeringsrechter op te heffen en zal de gevangenisdirecteur voor straffen onder de 5 jaar wellicht een grotere impact op de strafuitvoeringsmodaliteiten uitoefenen.⁴⁰ Wij hebben hoger al aangegeven dat dit reeds in de huidige situatie een issue is dat door te weinig eenvormige visieontwikkeling en -aansturing gekenmerkt wordt. Tevens zal dit ook op organisatorisch vlak een aantal nieuwigheden met zich meebrengen. Wat zal deze wijziging betekenen voor het management van medisch-psychologisch personeel? Zal de directeur actiever met zijn/haar PSD-team dienen te overleggen? Of zal deze nog meer op een mechanische wijze beleid voeren door bijkomende werklast? Ons inziens zullen lokale directies (nog) meer geresponsabiliseerd (moeten) worden en zullen ze wellicht meer dienen te waken over het feit dat alle componenten in het dossier evenwichtig en binnen een breder maatschappelijk perspectief zullen worden bestudeerd en vertaald in besluitvormingsprocessen. Het moge duidelijk zijn dat er een visie dient te worden ontwikkeld hoe gevangenisdirecteurs hiermee dienen om te gaan.

38 Deze afkorting verwijst naar 4 belangrijke fases in de totstandkoming van dergelijk project, nl. de fases Design, Build, Finance and Maintenance. Dit houdt dus geen gehele privatisering in maar enkel een selectie van taken in het kader van onderhoud en facilitaire diensten.

39 K. GEENS, Het Justitieplan, een efficiëntere justitie voor meer rechtvaardigheid, Brussel, 2015, 46 e.v.

40 Het Justitieplan voorziet in een behoorlijk radicale uitbreiding van het toepassingsgebied van het begrip "automatische invrijheidstelling van rechtswege" ... "volgens de voorwaarden die wettelijk zijn bepaald". Er zal dus een instantie het beantwoorden aan deze voorwaarden moeten toetsen. Vermits het niet (meer) de strafuitvoeringsrechtbank (SURB) zal zijn en vermits het openbaar ministerie de mogelijkheid behoudt om de zaak toch aan de SURB voor te leggen, zal deze appreciatieplicht ook niet aan deze figuur toevertrouwd worden. Dat zou immers in zekere zin het vervangen van de strafuitvoeringsrechter als alleenzettelende figuur, die de facto afgeschafte wordt doordat enkel nog zaken voor de multidisciplinaire SURB zullen worden behandeld, door het openbaar ministerie inhouden wat noch uit de letter, noch uit de geest van het justitieplan blijkt. Het zal de Minister van Justitie zijn die hiervoor moet instaan en vermits, wat het ET en de VLV betreft, de delegatie van deze beslissingsbevoegdheid naar de gevangenisdirecteur toe, reeds is ingezet, lijkt het ons niet onlogisch om te verwachten dat deze trend zich zal verder zetten wat de "automatische invrijheidstelling van rechtswege" betreft.

De gevangenisdirecteur: onafhankelijk en onpartijdig in tuchtprocedures van gedetineerden? Nemo iude idonneus in propria causa!¹

In deze bijdrage wordt nagegaan of de verschillende functies die een gevangenisdirecteur bekleedt verenigbaar met elkaar zijn wanneer de gevangenisdirecteur moet oordelen over een tuchtrapport dat tegen een gedetineerde werd opgesteld.

De gevangenisdirecteur kan als handhaver van orde en veiligheid ordemaatregelen en tuchtsancties opleggen conform....

De gevangenisdirecteur is belast met het lokaal bestuur van een gevangenis of een afdeling van een gevangenis (art. 1, 13° Basiswet). De gevangenisdirecteur draagt met zijn personeel de verantwoordelijkheid voor de handhaving van de orde en veiligheid (art. 105 § 2 Basiswet).²

Voor het handhaven van deze orde en veiligheid beschikt de gevangenisdirecteur in de eerste plaats over controle- en veiligheidsmaatregelen (Hoofdstuk II Basiswet – algemene gedragsvoorschriften). De controlemaatregelen (art. 107 – 110 Basiswet) zijn een eerste stap om de orde en veiligheid te garanderen en deze maatregelen hebben een preventief én repressief karakter.

Het preventief karakter moet gekoppeld worden aan de plicht van de gedetineerde om er zorg voor te dragen dat deze gedetineerde door zijn of haar gedrag ten opzichte van het personeel, medege-detineerden en andere personen de orde en veiligheid niet in het gedrang brengt. Het repressief karakter bestaat erin

Jürgen Millen *

dat het niet naleven van deze verplichting tot gevolg heeft dat de gedetineerde hiervoor gesanctioneerd kan worden.

Sanctioneren binnen de gevangensmuren betekent het opleggen van een tuchtsanctie.

Tuchtrechtelijk sanctioneren moet onderscheiden worden van het plaatsen van een gedetineerde onder een bijzondere veiligheidsmaatregel (art. 110 – 115 Basiswet) of in een bijzonder veiligheidsregime (art. 116 – 118 Basiswet) die beide niet het karakter van een tuchtsanctie (mogen) hebben (art. 111 § 1 Basiswet) maar wel ordemaatregelen zijn.

Een ordemaatregel, zoals het verbieden aan een gedetineerde aan gemeenschappelijke activiteiten deel te nemen wegens gevaar voor aantasting van de fysieke integriteit van andere gedetineerden, heeft het garanderen van de goede werking van het gevangeniswezen tot doel. Het opleggen van een tuchtsanctie betekent het bestraffen van een inbreuk op de basiswet of het huishoudelijk reglement³ (zie art. 16 Basiswet) van de gevangenis waar de gedetineerde verblijft.

De bevoegdheid tot het opleggen van tuchtsancties berust bij de gevangenisdirecteur (art. 127 § 1 Basiswet).

... het penitentiair tuchtrecht

Het penitentiair tuchtrecht⁴ is een vorm van administratief recht waarbij de gedetineerde zich moet verantwoorden voor de (gevangenis)overheid.⁵ Het administratieve karakter van dit penitentiair tuchtrecht heeft tot gevolg dat naast gecodificeerde rechtsnormen (ook) algemene (rechts)beginselen van behoorlijk bestuur⁶ van toepassing zijn⁷ in tuchtzaken voor organen

* Jürgen Millen is advocaat aan de balies van Tongeren en Hasselt.

1 Niemand kan rechter zijn in zijn eigen zaak.

2 Zie hieromtrent ook T. DAEMS, V. EECKHOUDT, E. MAES en T. VAN DER BEKEN, "De basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden: een status questionis", T. Strafr. 2014, p. 34.

3 I.c., p. 7.

4 Zie alg. V. EECHAUDT, Penitentiair Tuchtrecht, Die Keure, 2014, 112 blz.

5 Zie V. EECHAUDT, o.c., p. 2.

6 Zie S. LUST, 'Administrative Law in Belgium', in R.J.GH SEERDEN (ed.), Administrative Law of the European Union, its Member States and the United States, a comparative Analysis, 2007.

7 Zie V. EECHAUDT, o.c., nr. 5, 4.

van actief bestuur, waartoe de gevangenisdirecteur behoort.⁸

Internationale rechtsnormen⁹ die uitgevaardigd worden door de Raad van Europa of een van haar organen (bv. EVRM, *European Prison Rules*,¹⁰ *Recommendation on Prison Leave*, *Recommendation concerning foreign prisoners*, *CPT Standards*) of door de Verenigde Naties (*Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners*, *Body of Principles for the Protection of all Persons under any Form of Detention or Imprisonment*) beïnvloeden¹¹ de ontwikkeling en de totstandkoming van penitentiair tuchtrecht zonder dat deze rechtstreeks van toepassing zijn in het penitentiair tuchtrecht.¹²

De Raad van State onderstreepte (herhaaldelijk) dat art. 6 EVRM¹³ niet van toepassing is op tuchtrechtelijke en administratieve procedures van organen van actief bestuur waartegen objectief dan wel subjectief beroep¹⁴ openstaat bij een rechterlijke instantie (administratief beroep, met inbegrip van een administratief kortgeding, bij de Raad van State ingeval van schending van objectieve rechten, en het instellen van een procedure voor de gewone burgerlijke rechtbanken,¹⁵ met inbegrip van de kortgedingrechter¹⁶ en de procedure van eenzijdig verzoekschrift,¹⁷ ingeval van aantasting van subjectieve¹⁸ rechten)¹⁹ die zelf aan de vereisten van art. 6 EVRM beantwoordt en die volle²⁰ rechtsmacht

heeft.²¹

Tot de algemene beginselen van behoorlijk bestuur behoren onder meer het recht op verdediging,²² met inzonderheid het vermoeden van onschuld, het recht op bijstand van een raadsman²³ en het recht op tegenspraak,²⁴ en het onpartijdigheids- en onafhankelijkheidsbeginsel.²⁵

Het onafhankelijkheidsbeginsel moet als een inrichtingseis met betrekking tot de organisatie, de uitwendige tekenen van hoe een ambt functioneert, het statuut van een ambt, ... worden beschouwd.²⁶ Het onpartijdigheidsbeginsel²⁷ is van toepassing in tuchtzaken voor organen van het actief bestuur als beginsel van behoorlijk bestuur, in zoverre dat het volgens T. De Sutter verenigbaar is met de eigen aard en bijzondere structuur van de tuchtverheid.²⁸ Het onpartijdigheidsbeginsel houdt in dat een lid van de tuchtverheid niet tegelijk mag optreden als rechter en partij²⁹ en dit als waarborg voor een eerlijke procesvoering. De tuchtvordering en de straftoemeting vereisen van diegene die deze vordering uitoefenen dan wel een bestraffing (kunnen) opleggen een zo volledig mogelijke onafhankelijkheid en afwezigheid van elk persoonlijk en rechtstreeks belang.³⁰

8 Zie T. DE SUTTER, Het recht van verdediging in tuchtzaken, 60 jaar rechtspraak van de Raad van State, *Larcier*, 2009, p. 13. Zie ook R.v.St. nr. 227.147 van 18 april 2014.

9 Zie alg. V. EECHAUDT, o.c., nr. 104-108, p. 61-65.

10 Zie R.v.St. nr. 212.876 van 29 april 2011.

11 Zie V. EECHAUDT, o.c., nr. 6, p. 4-5.

12 R.v.St. nr. 227.147 van 18 april 2014.

13 Art. 6 EVRM beschermt het recht op een eerlijk proces en dit op een openbare zitting voor een onafhankelijke en onpartijdige rechtbank binnen een redelijke termijn. Zie hieromtrent bijvoorbeeld C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht, strafprocesrecht e& internationaal strafrecht*, Maklu, 2006, 619 – 678.

14 Zie P. SCHOLLEN, "Gerechtigd recht. Het eerlijk proces. Stand van zaken en actuele ontwikkelingen", *Themis*, 2003 – 2004, <https://www.law.kuleuven.be/igr/publ/igr-2003-04-themis.pdf>, 102 – 104.

15 V. EECHAUDT verwijst enkel naar de kortgedingrechter om een subjectief recht te vrijwaren terwijl een subjectief recht ook gevrijwaard kan worden door middel van een eenzijdig verzoekschrift dan wel via een (bodem)procedure voor de gewone hoven en rechtbanken. Ter illustratie kan verwezen worden naar de uitvoerige rechtspraak inzake fouilleringen op het lichaam waarin zowel de gewone hoven en rechtbanken als de kortgedingrechtshouders zich uitspreken. Zie hieromtrent K. VAN DRIESSCHE in T. DECAIGNY, J. MEESE, Y. VAN DEN BERGE en D. VAN DER KELEN (eds.), *Strafuitvoering Duiding 2014*, Larcier 2014, 66.

16 Art. 584 Ger.W.

17 Art. 1025 – 1034 Ger.W.

18 Art. 144 Grondwet bepaalt dat geschillen over burgerlijke rechten tot de exclusieve bevoegdheid van de gewone rechter horen. Geschillen over politieke rechten behoren eveneens tot deze exclusieve bevoegdheid tenzij de wetgever geschillen krachtens artikel 145 Grondwet toevertrouwt aan een andere rechter.

Zie ook Y. VAN DEN BERGE, *Uitvoering van vrijheidsstraffen en rechtspositie van Gedetineerden*, Brussel, Larcier, 2006, 282; M.-A. BEERNAERT, *Manuel de Droit Pénitentiaire*, Louvain – La – Neuve, Anthemis, 2007, 366; V. EECHAUDT, o.c., nr. 103, 59-60.

19 Zie C. IDOMON, "Bevoegdheid van de kortgedingrechter en van andere instanties inzake betwistingen omtrent de voorwaarden van detentie en internering", *R.W.* 2006 – 2007, 42 – 48. Zie ook R.v.St. nr. 214.670 van 18 juli 2011; R.v.St. nr. 223.363 van 2 mei 2013; Luik, 18 januari 2010, 2009 / RF / 83, onuitg.

20 Volle rechtsmacht betekent dat de rechter de bevoegdheid heeft om alle feitelijke en juridische punten van een beslissing te hervormen of vernietigen.

21 Zie o.m. R.v.St. nr. 211.702 van 2 maart 2011; R.v.St. nr. 211.703 van 2 maart 2011; R.v.St. nr. 213.855 van 15 juni 2011, R.v.St. nr. 227.100 van 10 april 2014; R.v.St. nr. 227.147 van 18 april 2014.

22 Cass. 2 mei 1961, Pas. 1961, I, 926.

23 R.v.St. nr. 223.363 van 2 mei 2013.

24 Zie V. EECHAUDT, o.c., 2014, nr. 5, p. 4.

25 vgl. met Cass 3 november 1988, A.C. 1988 – 89, nr. 13; Cass. 7 mei 1999, A.C. 1999 nr. 29

26 Zie T. DE SUTTER, Het recht van verdediging in tuchtzaken, 60 jaar rechtspraak van de Raad van State, *Larcier*, 2009, p. 13.

27 Zie alg. A. COOLSLET, "Het onpartijdigheidsbeginsel" in *Beginselen van behoorlijk bestuur*, Brugge, Die Keure, 2006, I. OPDEBEEK en M. VAN DAMME (eds.), 279-314.

28 Zie T. DE SUTTER, o.c., p. 13.

29 Zie T. DE SUTTER, o.c., p. 14.

30 Zie T. DE SUTTER, o.c., p. 14.

... dat gehanteerd wordt tijdens de tuchtprocedure

De tuchtprocedure³¹ neemt een aanvang wanneer een lid van het gevangenispersoneel een feit vaststelt waarvan dit personeelslid vermoedt dat het een tuchtrechtelijke inbreuk uitmaakt en waarvan dit personeelslid getuige of slachtoffer is of wanneer een dergelijke inbreuk aan dit personeelslid ter kennis wordt gebracht door een beambte die wel aanwezig was bij de feiten die aanleiding gaven tot het opstellen van een tuchtrapport.³² Het personeelslid stelt dit rapport zo spoedig³³ mogelijk en met inachtneming van de vereiste hoge kwaliteitseisen³⁴ van nauwkeurigheid, juistheid en objectiviteit op en maakt dit dan over aan de gevangenisdirecteur (art. 144 § 1, 1ste lid Basiswet).

De gevangenisdirecteur beslist binnen de zeven dagen na ontvangst van dit rapport of hieraan een tuchtrechtelijk gevolg wordt gegeven (art. 144 § 1, 1ste lid Basiswet) of niet. Dit wordt in art. 144 § 3, eerste lid Basiswet als volgt geformuleerd:

"Indien de directeur meent dat de feiten een tuchtrechtelijk gevolg vereisen, wordt de gedetineerde door afgifte van een formulier schriftelijk in kennis gesteld van de tenlastelegging, van het feit dat tegen hem een tuchtprocedure zal worden opgestart, dat hij zijn tuchtdossier kan raadplegen en dat hij gehoord zal worden op een door de directeur bepaalde dag en tijdstip."

Het opstarten van de tuchtprocedure door de gevangenisdirecteur is een opportuniteitsbeslissing waarbij de gevangenisdirecteur beslist of een gedetineerde het voorwerp zal uitmaken van een tuchtprocedure waarbij de betrokken gedetineerde voor een gevangenisdirecteur verschijnt (art. 144 § 5, eerste lid Basiswet).

Dezelfde gevangenisdirecteur kan de gedetineerde en eventuele raadsman (art. 144 § 4 Basiswet) vervolgens horen in zijn middelen van verdediging en kennis nemen van het eventuele schriftelijk verweer van de gedetineerde (art. 144 § 5, 1ste en 4de lid Basiswet) tenzij de tuchtrechtelijke inbreuk tegenover deze gevangenisdirecteur werd gepleegd (art. 127 § 3, eerste lid Basiswet).

In dat geval wordt de tuchtrechtelijke bevoegdheid

uitgeoefend door (een van) de (andere) directeur(s)³⁵ of een hiërarchisch hoger lid van de penitentiaire administratie dat door de minister van Justitie werd aangewezen (art. 127 § 3, 2de lid Basiswet).

De gevangenisdirecteur kan zowel voor als tijdens dit verhoor, op eigen initiatief dan wel op verzoek van de gedetineerde,³⁶ autonoom³⁷ beslissen om de opsteller van het tuchtrapport te horen of één of meer getuigen te horen en dit in aanwezigheid van de gedetineerde dan wel camerabeelden te bekijken³⁸, waarna de gevangenisdirecteur binnen de 24 uur beslist of deze gedetineerde een tuchtsanctie wordt opgelegd (art. 144 § 6, eerste lid Basiswet).

De gevangenisdirecteur kan de gedetineerde enkel schuldig verklaren wanneer de gevangenisdirecteur de ten laste gelegde feiten bewezen acht en de gedetineerde hiervoor schuldig acht (art. 144 § 6, tweede lid Basiswet).

... voor een onafhankelijk en onpartijdig rechter: de gevangenisdirecteur?

Het penitentiair recht vindt zijn grondslag in diverse (inter)nationale bronnen waaronder het strafrecht.³⁹ Dit verwoordt V. Eechaudt als volgt:

"Het penitentiair tuchtrecht is in wezen een vorm van administratief recht waarbij het betrokken individu zich verantwoordt ten aanzien van de overheid. De waarborgen die aan het individu worden toegekend tijdens de tuchtprocedure zijn aldus verschillend van deze uit het strafrecht. Om echter tegemoet te komen aan de kritiek op een penitentiair tuchtrecht dat gekenmerkt werd door een zeer onduidelijke en ondermaatse rechtspositie van gedetineerden, incorporeerde de wetgever verschillende rechtswaarborgen in de basiswet, waarbij de mosterd vaak werd gehaald bij het strafrecht. Het is echter niet zo dat de waarborgen die het individu geniet binnen het strafrecht, naar analogie van toepassing zijn binnen het tuchtrecht."

De vraag is, naar analogie met het strafprocesrecht, of de gevangenisdirecteur zowel de hoedanigheid van openbaar ministerie als van rechter kan aanmeten

31 Zie uitgebreid V. EECHAUDT, o.c., nr. 72 - 102, p. 37- 60.

32 Zie R.v.St. nr.184.242 van 16 juni 2008.

33 De basiswet voorziet zelf geen specifieke termijn voor deze kennisgeving maar de collectieve brief nr. 124 van 6 september 2013 bepaalt dat dit binnen de twee dagen na de tuchtrechtelijke inbreuk moet gebeuren.

34 Collectieve brief nr. 124 van 6 september 2013, p. 11.

35 Tuchtrappen kunnen voorgezeten worden door het inrichtingshoofd (gevangenisdirecteur) dan wel door één of meer andere (attaché)directeurs die deel uitmaken van de directie van een gevangenis.

36 Zie R.v.St. nummer 211.703 van 2 maart 2011 waarin de Raad van State oordeelde dat het recht van verdediging worden geschonden wanneer aan de gedetineerde, niettemin zijn uitdrukkelijk verzoek daartoe, geweigerd werd om camerabeelden te bekijken en daarover tegenspraak te voeren, terwijl deze van essentieel belang konden zijn voor de beoordeling van de tenlastelegging en de geloofwaardigheid van het verweer.

37 Zie T. DE SUTTER, o.c., 66. Zie ook RvS nr.206.753 van 17 juli 2010; R.v.St.. nr. 215.996 van 25 oktober 2011.

38 Zie R.v.St.nr. 211.703 van 2 maart 2011; R.v.St. nr. 219.154 van 3 mei 2012.

39 Zie V. EECHAUDT, o.c., nr. 2, p. 2.

wanneer de gevangenisdirecteur eerst beslist of een tuchtprocedure wordt opgestart tegen een gedetineerde (opportuiniteit van de vervolging) en vervolgens beslist of aan deze gedetineerde een tuchtsanctie wordt opgelegd (veroordeling).

Het onpartijdigheidsbeginsel houdt immers in dat een lid van de tuchtoverheid, zoals een gevangenisdirecteur, niet tegelijk kan optreden als rechter en partij⁴⁰ daar waar de gevangenisdirecteur in de huidige tuchtprocedure zowel partij als rechter is (tenzij tegen deze gevangenisdirecteur zelf een tuchtrechtelijke inbreuk werd gepleegd).⁴¹

De Raad van State deelt dit standpunt niet en oordeelde dat de gevangenisdirecteur, als orgaan van actief bestuur, het vermoeden van onpartijdigheid en onafhankelijkheid geniet. De gedetineerde zal bijgevolg moeten aantonen dat de gevangenisdirecteur niet onpartijdig (of onafhankelijk) was.⁴² De Raad van State formuleerde dit in een arrest van 29 april 2015 als volgt:

“Het enkele gegeven dat de gevangenisdirecteur is belast met het lokaal bestuur van een gevangenis en dat er derhalve een hiërarchische verhouding bestaat tussen de gevangenisdirecteur en de penitentiaire beampten, volstaat aldus niet om te doen veronderstellen dat de directeur bij de uitoefening van de in artikel 127, § 1, van de wet van 12 januari 2005 ‘betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden’ (hierna: de basiswet) bepaalde bevoegdheid tot het opleggen van tuchtsancties, niet meer met de vereiste afstandelijkheid en onpartijdigheid over het tuchtvergrijp kan oordelen. Een louter subjectieve indruk van partijdigheid - die verzoeker te dezen ontwaart in het feit dat de gevangenisdirecteur zich beperkt tot de vaststelling van de inbreuk zonder het bekijken van de camerabeelden hoewel dit volgens verzoeker vereist was volstaat bijgevolg niet om de aangevoerde schending van het onpartijdigheidsbeginsel aannemelijk te maken.”⁴³

In een arrest van 13 mei 2015 herhaalde de Raad van State dit standpunt maar stelde de Raad van State tevens het volgende: ⁴⁴

“... dat het onpartijdigheidsbeginsel slechts van toepassing is op organen van actief bestuur zoals de gevangenisdirecteur, indien de toepassing ervan verenigbaar is met de eigen aard, inzonderheid de eigen structuur van het bestuur.

“Zo mag de toepassing van het onpartijdigheidsbeginsel er niet toe leiden dat het nemen van een regelmatige beslissing onmogelijk wordt, met name doordat dit beginsel het optreden van het bevoegd orgaan onmogelijk zou maken.”

Op basis van dit arrest sluit de Raad van State het onpartijdigheidsbeginsel als beginsel van behoorlijk bestuur in het penitentiair tuchtrecht uit wanneer de gedetineerde zich beperkt tot de algemene stelling dat de gevangenisdirecteur niet én kan vervolgen én kan sanctioneren in een tuchtprocedure. De gedetineerde moet dus bewijzen dat de gevangenisdirecteur niet onpartijdig handelde tijdens de tuchtprocedure.⁴⁶

Het bewijzen van het gebrek aan onpartijdigheid kan tijdens het administratief beroep bij de Raad van State opgeworpen worden doch kan ook mondeling of schriftelijk (art. 144 §5, laatste lid Basiswet) opgeworpen worden wanneer de gedetineerde door de gevangenisdirecteur wordt gehoord.

De gevangenisdirecteur, die een beslissing dient te nemen die voldoet aan de vereisten van de wet van 29 juli 1991 betreffende de uitdrukkelijke motivering van bestuurshandelingen,⁴⁷ zal in dat geval moeten motiveren waarom het onpartijdigheidsbeginsel (door de gevangenisdirecteur zelf) niet geschonden wordt.

De motivering moet afdoende zijn, wat inhoudt dat de motieven pertinent en draagkrachtig dienen te zijn. Uit de motivering moet dan ook blijken dat de wezenlijke aspecten van het verweer bij de beoordeling werden betrokken.⁴⁸

De gevangenisdirecteur kan, wanneer de gedetineerde concrete elementen op tafel legt om het gebrek aan onpartijdigheid van de gevangenisdirecteur aan te tonen, zich bijgevolg niet beperken tot het hanteren van stijlformules om een tuchtstraf feitelijk en in rechte te verantwoorden.⁴⁹ Uit de motivering van de beslissing moet precies blijken dat de argumenten van de gedetineerde werden onderzocht en waarom ze werden verworpen.⁵⁰

40 Zie T. DE SUTTER, o.c., p. 14.

41 Art. 127 § 3 Basiswet.

42 R.v.St. nr. 228.196 van 13 augustus 2014.

43 R.v.St. nr. 231.032 van 29 april 2015. Zie ook R.v.St. nr. 228.197 van 13 augustus 2014; R.v.St. nr. 231.030 van 29 april 2015; R.v.St. nr. 231.031 van 29 april 2015; R.v.St. nr. 231.032 van 29 april 2015.

44 R.v.St. nr. 231.218 van 13 mei 2015.

45 Zie ook T. DE SUTTER, o.c., p. 13.

46 R.v.St. nr. 231.218 van 13 mei 2015.

47 Zie K. VAN DRIESSCHE in T. DECAIGNY, J. MEESE, Y. VAN DEN BERGE en D. VAN DER KELEN (eds.), o.c., p. 66.

48 R.v.St. nr. 210.901 van 1 februari 2011; R.v.St. nr. 213.855 VAN 15 JUNI 2011.

49 R.v.St. nr. 182.016 van 11 april 2008.

50 R.v.St. NR; 200.812 van 15 februari 2010.

Artikel

De keuze van de wetgever om de bevoegdheid tot het opleggen van tuchtsancties bij de gevangenisdirecteur te leggen en het grotendeels uitschakelen van de toepassing van het onpartijdigheidsbeginsel in het penitentiair tuchtrecht door de rechtspraak van de Raad van State⁵¹ is vatbaar voor kritiek.

De dubbele hoedanigheid van de gevangenisdirecteur (vervolgende partij en oordelend rechter) dient gekoppeld te worden aan de (zware) sancties waarin het penitentiair tuchtrecht voorziet en die een gedetineerde zijn vrijheid binnen de gevangensmuren ernstig kan inperken. Aan een gedetineerde kan immers als tuchtsanctie de afzondering in een aan hem toegewezen verblijfsruimte worden opgelegd voor een periode van dertig dagen (art. 132, 3° Basiswet) of de opsluiting in een strafcel worden bevolen voor een periode van maximum veertien dagen (art. 132, 4° Basiswet).

De wetgever dient de bevoegdheid tot het opleggen van tuchtsancties aan de gevangenisdirecteur te onttrekken en deze bevoegdheid toe te wijzen aan een onafhankelijk en onpartijdig rechter hetgeen een wetelijk initiatief zal vereisen.

Deze tuchtrechter zou zich dienen uit te spreken over het al dan niet opleggen van tuchtsancties wanneer de gevangenisdirecteur een tuchtprocedure bij deze tuchtrechter aanhangig maakt en waarbij de gedetineerde, desgevallend met bijstand van advocaat, zijn verweer kan laten gelden.

⁵¹ Zie *supra*, nr. 8 en 9.

Een stand van zaken betreffende de toepassing van de Wet op de Externe Rechtspositie: “Walking the talk” of “Keeping up appearances”? Visie van een gevangenisdirecteur¹

Rudy Van De Voorde *

De Wet betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten² (WERV) werd afgekondigd op 17 mei 2006 en is weliswaar tot op heden slechts gedeeltelijk in uitvoering. Hoe de toekomstige implementatie ervan zal plaatsvinden, is momenteel nog niet geheel duidelijk.³ Dit mag er ons uiteraard niet van weerhouden om een stand van zaken, een evaluatie, te maken van de werking van de wet in het algemeen. Concreet willen we deze evaluatie maken door de bril van een gevangenisdirecteur. ‘Een’ directeur, want elk van ons werkt (of werkte) in verschillende inrichtingen, met verschillende categorieën van gedetineerden en bijgevolg zal dergelijke evaluatie dan ook onder meer door dat gegeven gekleurd zijn.

Wij willen mee antwoorden zoeken op vragen als “wat zijn de voor- en nadelen van de wet”, “welke knelpunten manifesteren zich”, “wat met de rol van de directeur”, maar ook zoeken naar de doelmatigheid van deze wet. Het gaat erom niet enkel de vraag te stellen betreffende “doing the things right” maar ook deze over “doing the right things”, wat toch een enigszins andere invalshoek

is. Maar voor in al deze vragen te duiken, kunnen we toch niet om een belangrijk preliminair gegeven heen, met name de band tussen de interne en de externe rechtspositie.

“The missing link” of de onverbreekelijke band tussen de interne en de externe rechtspositie

Hoewel de interne en de externe rechtspositie in aparte wetten zijn uitgewerkt, zijn zij toch onlosmakelijk met elkaar verbonden vanuit de visie op de invulling van de detentie. Een kernbegrip uit de WERV is immers het reclasseringsplan en in de feiten is dat een uitloper (of eindproduct zou men ook kunnen zeggen) van het detentieplan. Een detentieplan heeft de bedoeling de gedetineerde doorheen zijn detentie te begeleiden met oog op het bereiken van één van haar doelstellingen, met name de voorbereiding van de sociale re-integratie van de gedetineerde. In dat opzicht is het gegeven dat onder meer dit onderdeel van de Basiswet⁴ nog steeds niet in uitvoering is, problematisch.

* Rudy Van De Voorde is adviseur-generaal gevangenisdirecteur, voormalig directeur in de gevangnissen van Sint-Gillis, Vorst en Dendermonde, alsook in het gesloten centrum voor Minderjarigen van Everberg, momenteel gedetacheerd naar de centrale administratie als programmamanager van het Platform Publiek-Private samenwerking.

1 Dit artikel is de bewerking van een bijdrage aan een debatnamiddag over de externe rechtspositie, georganiseerd in het kader van het profiel Penologie binnen de Masteropleiding Criminologie aan de Vrije Universiteit Brussel, 14 oktober 2014.

2 Wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van strafuitvoeringsmodaliteiten, BS 15 juni 2006 en gewijzigd bij Wet van 17 maart 2013 tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek en van de wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, BS 19 maart 2013.

3 In het bijzonder de besluitvorming betreffende dossiers van gedetineerden die veroordeeld werden tot gevangenisstraffen tot 3 jaar rust momenteel nog steeds bij de diensten van de Minister van Justitie. Of een algehele inwerkingtreding van deze wet ongewijzigd zal doorgevoerd worden, en het betreft dan voornamelijk de dossiers waarvoor de alleenzetelende strafuitvoeringsrechter bevoegd zou zijn, is momenteel allerm minst duidelijk. Het hoofdstuk III.2.2. “Modernisering van de externe rechtspositie van gedetineerden” zoals beschreven in het Justitieplan van de huidige Minister van Justitie, legt de breuklijn wat betreft de dossiers die nog door de strafuitvoeringsrechtbank (SURB) zullen behandeld worden en deze die een nog te ontwikkelen afhandeling krijgen, op 5 jaar gevangenisstraf. Zie K. GEENS, Het Justitieplan: Een efficiëntere Justitie voor meer rechtvaardigheid, http://justitie.belgium.be/nl/binaries/Plan%20justitie_18maart_NL_tcm265-264636.pdf, 46).

4 Wet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, BS 1 februari 2005 en meer bepaald Titel IV “Detentieplanning”.

De Basiswet zegt over het detentieplan immers het volgende: *“Zodra de veroordeelde ingesloten en onthaald werd, wordt een aanvang gemaakt met een onderzoek naar zijn persoon en levenssituatie met het oog op het opstellen van het in artikel 38 bedoelde individueel detentieplan.”*⁵ De wet preciseert verderop: *“Het individueel detentieplan bevat een schets van het detentietraject en, in voorkomend geval, van de activiteiten die op herstel gericht zijn, met name de schade die de slachtoffers opgelopen hebben. Het detentieplan bevat ook eventuele adviezen over overplaatsingen die voor de veroordeelde redelijkerwijze in het vooruitzicht kunnen worden gesteld, rekening houdend met de duur van de uitgesproken straffen, met de criteria voor de toepassing van bijzondere wijzen van tenuitvoerlegging en van vervroegde invrijheidstelling of met de datum van definitieve invrijheidstelling.”*⁶

Het is dus ondubbelzinnig zo dat het detentieplan moet bijdragen aan de voorbereiding van de re-integratie. De bepalingen verwijzen immers duidelijk naar herstellende activiteiten ten aanzien van slachtoffers, alsook naar de tenuitvoerlegging van strafuitvoeringsmodaliteiten. De afwezigheid van dit detentieplan kan niet anders dan consequenties hebben op de voorbereiding van de in de WERV uitgewerkte strafuitvoeringsmodaliteiten. De leidende principes van de interne rechtspositie van gedetineerden - legaliteitsbeginsel, schadebeperkingsbeginsel, responsabiliseringsbeginsel, participatiebeginsel en de op herstelgerichte invulling van de detentie - vormen aldus ook de rode draad doorheen de externe rechtspositie.⁷

De WERV: een sterkte-zwakte analyse

De ‘sterkte’ van de wet

Voorafgaand kunnen we stellen dat, net als wat de interne rechtspositie betreft, de WERV een antwoord biedt op de dubbele crisis (de legitimiteits- en de legaliteitscrisis) waaronder de penitentiaire strafuitvoering gebukt ging. Voordien werd deze materie louter via omzendbrieven geregeld. Omzendbrieven hebben hun waarde, maar kunnen moeilijk als volwaardige rechtsbronnen beschouwd worden in de context van de evoluerende rechtsstaat.

De WERV is op zich een coherent geheel en niet louter vanuit een juridisch-technisch, maar ook vanuit een penologisch perspectief. Zij verwoordt ontgensprekelijk een visie op strafuitvoering en vormt als dusdanig een degelijk kader voor adviesverlening en besluitvorming.

Ze is op bepaalde punten moedig, bijvoorbeeld door te stellen dat de uitgaansvergunning (UV) en het penitentiair verlof (PV) *“wordt toegekend op voorwaarde dat ...”* (eigen cursivering), en die voorwaarden zijn dan ook duidelijk omschreven en betreffen, buiten de tijdsvoorwaarden, het gegeven dat *“... er in hoofde van de veroordeelde geen tegenaanwijzingen bestaan waaraan men niet tegemoet kan komen door het opleggen van bijzondere voorwaarden”* (eigen cursivering). Anders gezegd, deze modaliteiten zijn een recht tenzij de overheid op cumulatieve wijze kan aantonen dat er tegenaanwijzingen bestaan en dat deze niet kunnen gecounterd worden door het opleggen van bijzondere voorwaarden. Op die manier verplicht de wet de uitvoerende macht maximaal initiatieven te nemen die de re-integratie voorbereiden. Meer nog, de bewijslast om te besluiten dat een gedetineerde niet van een UV of PV zou kunnen genieten, ligt bij de overheid en niet bij de gedetineerde alsof die dit ‘recht’ zou moeten verdienen waardoor dit de facto alsnog een ‘gunst’ zou blijven. Wat andere strafuitvoeringsmodaliteiten betreft, houdt de wetgever weliswaar vast aan de bepaling *“kunnen worden toegekend”*, wat echter niets afdoet aan de geest van de wet (zie infra).⁹

De ‘zwakte’ van de wet

De WERV is een federale wet maar de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden, die toch een fundamentele pijler is in zowel de detentie-invulling op zich, als in het kader van de voorbereiding van de re-integratie, is geregionaliseerde materie.¹⁰ Beide niveaus evolueren enigszins autonoom. Dat betekent dat begrippen die dezelfde naam dragen toch al wel eens uiteenlopend kunnen worden ingevuld of geïnterpreteerd. Niet ontdaan van enig risico is dat de Basiswet,¹¹ noch het Decreet¹² kernbegrippen als detentietraject, detentieplan en reclasseringsplan beschrijven, laat staan ze eenvoudig definiëren.

5 Artikel 35 §1 Basiswet.

6 Artikel 38 § 3, 1° Basiswet

7 Memorie van Toelichting bij het wetsontwerp betreffende de externe rechtspositie van gedetineerden, p. 2.

8 Respectievelijk art. 5 en 6 WERV.

9 *“Het ontwerp gaat er vanuit dat principieel aan elkeen die zich in de wettelijke bepaalde tijdsvoorwaarden bevindt, een voorwaardelijke invrijheidstelling (VI) wordt toegekend, rekening houdend met het mogelijk bestaan van tegenaanwijzingen, die dienen te worden geëvalueerd en te worden ingecalculleerd in de beslissing”* Memorie van Toelichting bij het wetsontwerp betreffende de externe rechtspositie van gedetineerden, p.22.

10 Voor wat Vlaanderen betreft, vindt dit zijn weerslag in het Decreet van 8 maart 2013 betreffende de organisatie van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden, BS 11 april 2013.

11 Zie bijvoorbeeld art. 2 Wet van 12 januari 2015 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, BS 1 februari 2005 waarin een aantal definities worden beschreven.

12 Zie bijvoorbeeld art. 2 Decreet van 8 maart 2013 dat eveneens begrippen definieert.

Een gemiste kans lijkt ons absoluut dat de WERV niet voorzien heeft in een toezichhoudende rol van de strafuitvoeringsrechter (SUR) op de wijze waarop in de penitentiaire inrichtingen binnen diens rechtsgebied aan de voorbereiding van de sociale re-integratie vorm en inhoud wordt gegeven. Daar waar bijvoorbeeld de onderzoeksrechter wel degelijk een plicht heeft om toe te zien op de detentieomstandigheden van de in verdenkinggestelden die zij/hij heeft aangehouden.¹³ Voor wat het gegeven betreft dat de modaliteiten die onder de bevoegdheid van de strafuitvoeringsrechtbank (SURB) vallen door deze “kunnen worden toegekend” maar dat het “automatisme” zich hier niet heeft doorgezet, zijn wellicht juridische argumenten te vinden. De soevereiniteit van de SUR/SURB moet nu eenmaal gerespecteerd worden en het mag dus niet de bedoeling van een wet zijn om het appreciatierecht van deze figuren uit te schakelen en hun werking als het ware te robotiseren. Maar wij stellen ons toch de vraag of deze belangen in strijd hoeven te zijn door, met eenzelfde dwingend karakter als ten aanzien van de uitvoerende macht, de bewijslast om strafuitvoeringsmodaliteiten niet toe te kennen ook bij deze figuren te leggen. Moet immers ook een onderzoeksrechter in een aanhoudingsmandaat niet uitdrukkelijk motiveren waarom de opsluiting noodzakelijk is en de in verdenkinggestelde dus niet vanuit een toestand van vrijheid aan het onderzoek kan meewerken?¹⁴

Een laatste vraag die zich ons inziens eveneens opdringt, is waarom met de externe rechtspositie ook niet meteen de wijze van strafberekening een wettelijke basis heeft gekregen en als opdracht niet aan het Openbaar Ministerie (OM) is toevertrouwd. Niet enkel is het OM bevoegd voor het in uitvoering brengen van gevangenisstraffen maar bovendien is de correcte wijze van het berekenen van de te ondergaan strafduur een essentieel element van rechtszekerheid en rechtsgelijkheid. Dit betekent niet dat wat dit gegeven betreft helemaal niets wettelijk geregeld zou zijn. Zo bepaalt het Strafwetboek (Sw) dat 1 dag gevangenisstraf overeenstemt met 24 uur en dat 1 maand gevangenisstraf overeenstemt met 30 dagen alsook dat de duur van de reeds ondergane voorlopige hechtenis verrekend wordt op de toegemeten strafduur.¹⁵ Bij rechtspraak is de periode van 1 jaar gevangenisstraf gelijkgesteld met

365 dagen.¹⁶ De WERV bepaalt weliswaar de toelaatbaarheidsdata maar verder worden alle modaliteiten betreffende strafcijfering geregeld via een MO.¹⁷

Trends betreffende de evolutie van de interne en de externe rechtspositie

Wanneer we de evolutie van deze wetgevingen bekijken, kunnen we niet voorbij gaan aan een opvallende parallel. De rode draad die de wetwijzigingen kleurt, is onmiskenbaar dezelfde, namelijk deze van een meer securitair beleid¹⁸ dat zowel de vorm en inhoud van de detentie-invulling kleurt als de formele (de rechtsregels dus) en de beleidsmatige trends betreffende het besluitvormingsproces van de SURB.

Waar de Basiswet zich baseert op een strakke, enge definitie van wat de gevangenisstraf is: de beperking van de vrijheid van komen en gaan, merken we dat aan de ‘interne bewegingsvrijheid’ die zij expliciet voor ogen had, gestaag wordt geknaagd. Diverse wetwijzigingen resulteerden immers in het verzwaren van de detentieomstandigheden. We verwijzen in het bijzonder naar de wetwijzigingen betreffende de fouilles¹⁹ en de tuchtprocedures.²⁰ Betreurenswaardige incidenten waarbij de fysieke integriteit van personeelsleden en medege-detineerden werden bedreigd tot aangetast, resulteerden in een reflex van ingrepen op het gebied van materiële en technische veiligheid, procedurele veiligheid, druk op het beperken van activiteiten voor gedetineerden, een lik op stuk-beleid bij ‘overtredingen’ en accent op controleren en beheersen. Dit zijn maatregelen die het collectief van de gedetineerdenpopulatie treffen en weinig ruimte ‘om te falen’ toelaten. Ze bedreigen ook de ambitie van de Basiswet om in de gevangenis een biotoop van normalisering te creëren (wat een stap verder is dan het louter humaniseren van de gevangenisstraf) waarin de gedetineerde beter (wij durven het begrip optimaal niet te gebruiken) kan voorbereid worden op een quasi zeker komende vervroegde invrijheidstelling. Stelt de Basiswet immers niet dat het leven in gemeenschap het basisregime van de gevangenisstraf moest zijn?²¹

13 Art. 611, 1° Sv.

14 Zie art. 16 Wet van 20 juli 1990 betreffende de voorlopige hechtenis, BS 14 augustus 1990.

15 Respectievelijk de artikelen 25 en 30 Sw.

16 Cass. 23 september 1901 en Cass. 19 december 1955.

17 MO 1814 van 27 november 2012 betreffende “De berekening van de toelaatbaarheidsdatum van de voorwaardelijke invrijheidstelling en de voorlopige invrijheidstelling met oog op de verwijdering van het grondgebied of met oog op de overlevering”.

18 “Securitair beleid” dient te worden gelezen als zijnde een benadering die dominant ingegeven is vanuit de zorg voor beveiliging.

19 Wet van 1 juli 2013 tot wijziging van de basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, BS 6 september 2013.

20 Wet van 2 maart 2010 tot wijziging van de basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden, BS 6 april 2010.

21 Art. 48-52 Basiswet.

Ook volgende fenomenen in het discours over de WERV getuigen van deze securitaire trend:

- Nog steeds spreekt men over een wet ('de wet-Lejeune') die al 17 jaar is afgeschaft en beschouwd wordt als een cadeaubox voor gedetineerden;
- Het op- en afgaande discours over een niet samen-drukbaar gedeelte van de gevangenisstraf (wat als innovatie wordt aangekondigd maar in feite al in de fameuze wet die niet meer bestaat, ingebakken zat, alsook in de WERV);
- Het verschuiven van de initiatieflast voor het be-handelen van een eventuele voorwaardelijke in-vrijheidstelling van de ambtshalve adviesverlening naar de gedetineerde toe;
- De uitbreiding van het begrip 'recidive', het ver-zwaren van de strafmaat en de uitbreiding van het palet aan strafbare feiten die tot gevangenisstraf kunnen leiden, geven het discours over de ge-vangenisstraf als ultimum remedium een wrange bijmaak.

Deze securitaire trend mist zijn effect niet. Uit onder-zoek blijkt dat selectieve lectuur van dossiergegevens door de besluitvormers een feitelijkheid is.²² De ne-gatieve elementen wegen hierbij zwaarder door dan positieve en de reflex om beide in een 'correcte' (zo objectieverbaar mogelijke) balans te brengen, is te zwak aanwezig.

Ook op het functioneren van de SURB weegt deze tijdsgeest. We merken niet zelden een 'vervolgende stijl' van het OM alsof diens pleidooi voor de straf-toemingsrechtbank nogmaals overgedaan wordt en statische argumenten als 'de ernst van de gepleegde misdrijven' (ernst die in principe reeds vertaald werd in de duur van de toegemeten gevangenisstraf) be-langrijke componenten in de adviesverlening blijven. Ook de bij wijlen ongenueanceerde/niet-geïndivua-liseerde toepassing van een zogenaamd progressief traject, waarbij de gedetineerde via de zogenaamde weg der geleidelijkheid, eerst opeenvolgend de fases van beperkte detentie en elektronisch toezicht moet doorlopen alvorens de VI te verkrijgen, is niet steeds efficiënt. Dit lange traject van progressieve afbouw van

de vrijheidsberoving is niet zelden bron van stress en van voortijdig mislukken van dat geplande traject. Dit alles, dikwijls versterkt door een inflatie van gebods- en verbodsbepalingen en het gegeven dat gedetineerden met een bepaald profiel (al dan niet gekoppeld aan de door hen gepleegde misdrijven) extra gevisieerd wor-den, drijven steeds meer gedetineerden ertoe om te opteren voor strafeinde. Niet enkel heeft dit tot gevolg dat zij als het ware ongecontroleerd in vrijheid dienen gesteld te worden. Het betreft hier bovendien dikwijls gedetineerden ten aanzien van wie de samenleving in het algemeen en de slachtoffers in het bijzonder, baat zouden hebben bij een gecontroleerde begeleiding, haalbaar en op maat.²³

Nochtans was in een relatief recent verleden de wet-gever er zich van bewust dat factoren die geen rol zou-den mogen spelen bij de appreciatie met oog op de toekenning van een strafuitvoeringsmodaliteit, uit deze afweging dienden geweerd te worden. Wanneer we de lijst van te onderzoeken tegenindicaties zoals die waren opgenomen in de Wet van 5 maart 1998²⁴ en de WERV naast elkaar leggen, dan merken we dat de aspecten 'de persoonlijkheid van de veroordeelde' en 'het gedrag van de veroordeelde tijdens de detentie' geschrapt werden en dat was een bewuste keuze. Als we het eenvoudig stellen dan kunnen we de gemeenschappe-lijke opdracht van de Basiswet en WERV samenvatten als het creëren van de omstandigheden die de gedeti-neerde moeten toelaten zich voor te bereiden op een leven na de gevangenis als een '*law abiding citizen*', anders gezegd: het voorkomen van recidive. De missie van het gevangeniswezen, zoals vermeld in het ma-nagementplan van de directeur-generaal, synthetiseert dit enigszins als volgt: "*Wij waarborgen een rechtscon-forme, veilige, humane en geïndividualiseerde uitvoering van vrijheidsbenemende straffen en maatregelen met het oog op een optimale terugkeer in de maatschappij.*"²⁵ De commissies hadden ervaren dat deze beide elementen niet bijdroegen tot het vinden van een antwoord op de cruciale vraag of er inderdaad recidiverisico bestond. Weliswaar kunnen beide fenomenen elementen bevat-ten die de risicotaxatie negatief beïnvloeden en op die manier toch indirect terugkomen in de argumentatie die zich baseert op de wet van 2006 maar niet meer als

22 B. MINE, L. ROBERT, A. JONCKHEERE en E. MAES, Analyse van werkprocessen van de Directie Detentiebeheer (DDB) en lokale gevangenisdirecties in het kader van de advies- en besluitvorming inzake bijzondere strafuitvoeringsmodaliteiten / Analyse des processus de travail de la Direction Gestion de la détention, Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie - Operationele Directie Criminologie, Brussel, 2013, 370 p, https://nicc.fgov.be/upload/files/ODcriminologie/prononceetapplicationdespeinesetmesures/Rapport%20final_0.pdf.

23 In 2013 betrof het aantal vrijstellingen bij strafuiteinde het dubbele van het aantal toegekende voorwaardelijke invrijheidstellingen (676 vs. 277). Deze trend wordt onderschreven in E. MAES & C. TANGE, "Langgestrafte veroordeelden in de SURB-wachtkamer voor voorwaardelijke invrijheidstelling: 'En attendant Godot?'" in K. BEYENS, T. DAEMS en E. MAES (eds.), Exit gevangenis? De werking van de strafuitvoeringsrechtbanken en de wet op de externe recht-spositie van veroordeelden tot een vrijheidsstraf, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2014, p. 115 waar de auteurs vaststellen: "Zeer opvallend is zeker de plaats die het 'strafeinde' (als prioritaire of bijkomende reden van afschrijving) in heel dit verhaal inneemt. Uit onze analyse blijkt dat maar liefst 30% van de groep 'afgeschreven' veroordeelden via strafeinde vrij gaat (...)"

24 Wet van 5 maart 1998 betreffende de voorwaardelijke invrijheidstelling en tot wijziging van de Wet van 9 april 1930 tot bescherming van de maatschappij tegen de abnormalen en de gewoontemisdadigers, vervangen door de Wet van 1 juli 1964, BS 2 april 1998.

25 Jaarverslag van het Directoraat-generaal Penitentiaire Instellingen van 2013, http://justitie.belgium.be/nl/binaries/nl_small_tcm265-248342.pdf, p. 4.

zelfstandige tegenargumenten. Wij merken echter dat niettegenstaande dit gegeven, adviezen (vanuit strafinrichtingen, vanuit het OM), beslissingen en vonnissen (door resp. de DDB en de SURB) daar toch wel een belangrijk gewicht blijven aan geven (zie ook anekdotisch en met de nodige reserves, de afleveringen van 'De rechtbank' op de televisiezender Vier).

Dat de wet van 2006 dan weer een bijkomende slachtoffergerichte tegenaanwijzing beschrijft, past geheel, en ook ons inziens niet onterecht, in de geest van de tijd. Wil men de penitentiaire strafuitvoering in een herstelgerichte context vormgeven, dan is dat ook logisch. Het valt dan ook misschien te betreuren dat die herstelgerichte ambitie niet meer met zoveel woorden in de missie (noch de visie) van het DG EPI²⁷ voorkomt. Dit begrip wordt wel nog als dusdanig vermeld in het uitgebreid managementplan als invalshoek voor de organisatie van het dienstenaanbod maar niet als paradigma an sich. Men verwijst immers expliciet naar (onder andere) de visie op de veiligheid als datgene wat internationale appreciatie voor het Belgisch detentiemodel zou afdwingen.²⁷ Het wordt niet met zoveel woorden gesteld maar er wordt van uitgegaan dat herstelgericht werken inherent is aan dit model en na jaren van expliciete vermelding in de missie geïntegreerd is in het detentiebeheer. Dit uit zich bovendien door het schrappen van de functie van 'herstelconsulent' uit het personeelsplan.²⁸

Andere knelpunten betreffende de WERV

Bij aanvang hadden we een extra vraagstelling toegevoegd die verwees naar de (maatschappelijke) doelmatigheid van de WERV. Anders gesteld: draagt de WERV inderdaad bij tot een daling van de recidivecijfers?

De gesloten deuren van de reguliere dienstverlening

Los van het gegeven dat het wellicht vanuit wetenschappelijk opzicht voorbarig is om daar een antwoord op te geven, durven wij wel te stellen dat het beoordelen van dit fenomeen niet louter op conto van het gevangeniswezen en de SURB'en kan geschreven worden. Justitie, de gevangenis en tenslotte de gedetineerde functioneren niet op een eiland. De ge-

detineerde spoelt ook doorgaans niet vlekkeloos aan in onze setting. Hij draagt meestal al een rugzak van mislukkingen van niet-justitiële interventies met zich mee. De gevangenis is dan niet zelden de laatste schakel in een negatieve spiraal waarin een medeburger terecht is gekomen. En het is dan niet realistisch om dan plots van 'de justitie' te verwachten dat zij het deus ex machina zou zijn dat dramatische situaties met een vingerknip en enkele wijze beslissingen kan ombuigen tot een succesverhaal.

Justitie functioneert immers binnen een maatschappelijke context en haar efficiëntie wordt mee bepaald door de mate waarin andere instanties en overheden zich van hun verantwoordelijkheden kwijten. Mislukken van re-integratie is dus niet louter het gevolg van een overheid die niet over aangepaste technieken of methoden beschikt, van een gedetineerde die zich niet inspant, maar evenzeer van een samenleving die haar deuren krampachtig dichthoudt voor (ex)gedetineerde burgers. De ketting naar een gelukke sociale re-integratie mist ook schakels die niet binnen onze invloedssfeer vallen.

De voorgewende onmogelijkheid van het samengaan van zorg met een restrictieve omgeving

Anderzijds heeft het gevangeniswezen te lang expliciet gesteld geen therapeutische omgeving te zijn. Wij betwisten en betreuren deze visie en verwijzen naar tal van andere hulpverlenende contexten met een dwingend karakter waarbinnen ook therapie georganiseerd wordt. Een restrictieve omgeving belet a priori niet dat iemand de motivatie ontwikkelt om diens gedrag aan te passen. En uiteindelijk is men toch overgegaan tot het creëren van, weliswaar beperkte, feitelijke therapeutische settings binnen de gevangenis muren zoals bv. het 'Uitweg'-project (een pre-therapiegroep die zich richt op gedetineerden met een seksuele problematiek²⁹) en het 'Believe'-project (een project dat zich richt tot drugverslaafde gedetineerden die tijdens hun detentie positieve ervaringen willen opdoen met therapeutische interventies wegens hun drugproblemen en deze bespreekbaar willen stellen³⁰), beide in het Penitentiair Landbouwcentrum van Ruiselede. Maar de eerlijkheid gebiedt ons te stellen dat dit nichefenomenen gebleven zijn binnen de penitentiaire inrichtingen. Stellen dat ze op een duurzame manier een trend naar

26 Managementplan 2012-2018 van het Directoraat-generaal Penitentiaire Instellingen, p. 11.

27 Managementplan 2012-2018 DG EPI, 12-13.

28 Deze functie, alsook deze van de coördinator herstelgerichte detentie, werd inhoudelijk vorm gegeven in de MO 1719 van 4 oktober 2000 betreffende herstelconsulenten. Zij dienden invulling te geven aan de overgang van een vergeldend (straf)recht naar een herstelrecht, vertrekkende van de "Beleidsnota van het Ministerie van Justitie voor de Begroting 2000" van 17 november 1999 van de toenmalige Minister van Justitie Marc Verwilghen.

29 FIDES – Werkingsverslag Fides Ambulant – Werkingsjaar 2009, <http://www.cgprisma.be/documenten/WerkingsverslagFidesAmbulant2009.pdf>.

30 E. CLAESSENS, Onderzoek naar de noden en karakteristieken van significante anderen van personen die middelen misbruiken: Een exploratieve studie in het Penitentiair Landbouwcentrum te Ruiselede, *Onuitg., Masterproef Sociaal Werk, UGent, 2007-2008, 105p.*

betere zorg binnen de gevangenissen hebben ingeluid, zou de waarheid geweld aandoen zijn. Het tegendeel lijkt eerder het geval te zijn.

De problematische positie van de gevangenisdirecteur

Wat vooraf gaat, vergemakkelijkt de opdracht van de directeur wat betreft diens opdrachten in het kader van de externe rechtspositie uiteraard niet. Dat deze naargelang het geval ofwel besluitvormer, ofwel adviesverlener is, plaatst hem/haar geregeld in een oncomfortabele spagaatpositie. Besluitvormer is hij in dossiers van gedetineerden die veroordeeld werden tot gevangenisstraffen tot maximum 3 jaar.³¹ Adviesverlener is hij in het kader van dossiers van gedetineerden die veroordeeld werden tot gevangenisstraffen boven de 3 jaar. De WERV in haar huidige vorm³² baseert zich echter op een beoordelingslogica ongeacht de strafmaat. Meer bepaald wordt er in eerste instantie naar de tijdsvoorwaarden gekeken en vervolgens naar het wel of niet aanwezig zijn van tegenindicaties en of, in voorkomend geval, hieraan tegemoet gekomen kan worden mits het opleggen van geïndividualiseerde bijzondere voorwaarden.

De toekenning van de strafuitvoeringsmodaliteiten (VLV, ET en SO) verloopt echter steeds meer op een mechanistische wijze. Zo maakte de voorlaatste instructie betreffende ET³³ een duidelijk onderscheid tussen de fase van de SO en deze van het eigenlijke ET. De directeur diende eerst te onderzoeken of er in hoofde van de gedetineerde geen tegenaanwijzingen aanwezig waren om een SO toe te kennen. Vervolgens diende hij een maatschappelijke enquête (ME) aan te vragen via het justitiehuis waarin verslag moest worden uitgebracht over een hele resem aspecten. De directeur kon dan het ET toekennen *“wanneer er geen tegenaanwijzingen zijn die niet kunnen worden tegengegaan door het opleggen van bijzondere geïndividualiseerde voorwaarden.”* De vigerende MO keert de chronologie van het besluitvormingsproces om door de directeur in eerste instantie te laten beslissen over het al dan niet toekennen van een ET. Daarbij dient hij zich van amper twee gegevens te vergewissen.³⁴ Het onderzoek naar de eventuele ‘tegenaanwijzingen’ is immers strak terugschreefd vermits *“het opleggen van bijzondere voorwaarden gebeurt enkel bij wijze van uitzondering, als de gevangenisdirecteur meent dat zij onontbeerlijk zijn.”* Dit onderzoek kan ook enkel plaats vinden mits akkoord van de bevoegde regionale directeur. Wanneer er geen

onderzoek naar mogelijke tegenaanwijzingen toegestaan wordt, wordt de SO zonder meer toegekend. Enkel de ‘algemene voorwaarden’ die gepaard gaan met de strafuitvoeringsmodaliteit ET zelf, zijn gelijklopend gebleven.

Tegenindicaties die de WERV voorschrijft dienen dus nog nauwelijks onderzocht te worden, behalve in het geval van bepaalde zedenmisdrijven, terwijl in de dossiers met oog op VI als het ware elke steen ondersteboven wordt gedraaid om toch maar geen elementen over het hoofd te zien die achteraf risicovol zouden blijken.

Dit alles brengt ook mee dat de betrokkenheid van de psychosociale dienst (PSD) in tal van dossiers tot een minimum herleid wordt en de directeur over steeds minder informatie beschikt om zijn beslissingen op te funderen. Waar voorheen in de overgrote meerderheid van de dossiers de PSD een advies verleende, wordt dit nu steeds meer terugschreefd naar die dossiers waarin er een wettelijke verplichting toe bestaat.³⁵ We pleiten er niet voor om elke gedetineerde als het ware tot op het bot ‘psychisch uit te kleden’, en er vallen zeker en vast efficiëntiewinsten te boeken in de PSD-onderzoeken en verslaggeving door rechter te onderzoeken, maar de vrees is reëel dat het kind met het badwater wordt weggegooid. Het onderzoeken van tegenaanwijzingen betreft immers ook het onderzoeken van probleemgebieden in de levensloop van de gedetineerde, om vervolgens aan deze probleemgebieden hulp- en dienstverlenende interventies van begeleiding, toezicht en (desnoods) controle te kunnen koppelen. Wij onderschrijven ten volle het principe dat een gedetineerde de meest gunstige, maar tegelijkertijd ook maatschappelijk meest efficiënte strafuitvoeringsmodaliteit moet kunnen genieten, maar dat is niet strijdig met de meerwaarde van de toetsing van mogelijke probleemgebieden zoals dat voordien in meer gevallen gebeurde.

Meteen kan de vraag gesteld worden of het wel past in de letter en geest van de WERV om beslissingsbevoegdheid op het gebied van modaliteiten van externe rechtspositie naar een (lokaal) orgaan van de administratieve overheid te delegeren en of het opzet van de WERV, m.n. het aan de rechtelijke macht de beslissingsbevoegdheid toevertrouwen van het vormgeven aan de wijze waarop een gevangenisstraf bij vonnis of arrest werd uitgesproken, niet ontkracht wordt. De me-

31 En dit zowel wat betreft de toekenning van de voorlopige invrijheidstelling (VLV), het elektronisch toezicht (ET) en de strafopshorting (SO) in afwachting van de toekenning van het ET, beide voorwerp van de MO n° ET/SE-2 van 17 juli 2013.

32 Zie ook voetnoot 3.

33 MO 1803 (III) van 25 juli 2008 betreffende “Reglementering elektronisch toezicht als strafuitvoeringsmodaliteit”.

34 MO SE-ET-2. Hij dient enkel nog na te gaan of de betrokkene over een adres beschikt alsook via welk telefoonnummer hij kan bereikt worden.

35 Zie voetnoot 34.

morie van toelichting stelde immers *"In ieder geval, moet de strafuitvoeringsrechtbank in afwachting van een evaluatie van de voorwaardelijke invrijheidstelling beslissen over alle modaliteiten en aspecten van de strafuitvoering, met inbegrip van de voorwaardelijke invrijheidstelling."*³⁶ Dat is intussen achterhaald vermits de WERV wel degelijk ook andere strafuitvoeringsmodaliteiten aan de strafuitvoeringsrechter/-rechtbank heeft toevertrouwd maar dit wordt anderzijds sluiks wel sterk gereduceerd;

Los van dit alles, is de reflex om binnen de gevangenis vanaf dag 1 van de opsluiting invulling te geven aan de bepalingen van de Basiswet op het gebied van detentieplanning, te weinig aanwezig. Dikwijls wordt pas echt met het *"onderzoek naar (de gedetineerde) zijn persoon en zijn levenssituatie"* van start gegaan op het moment dat de gedetineerde zich in de tijdsvoorwaarden bevindt voor de één of de andere modaliteit waardoor de behandeling van het dossier in een flessenhals terecht komt, achterstand wordt opgelopen en in het allerslechtste geval het dossier onafgewerkt aan de SURB moet worden voorgelegd die dan mogelijks niet anders kan dan het verzoek af te wijzen of de behandeling uit te stellen. Dat in een belangrijk aantal dossiers de gedetineerden in de tijdsvoorwaarden komen direct op het moment dat hun vonnis/arrest in kracht van gewijsde is getreden, doet weinig afbreuk aan deze grond voor zelfkritiek. Het is dan ook een absoluut aandachtspunt voor de PSD opdat, nu haar adviserende rol wat strafuitvoeringsmodaliteiten betreft sterk wordt afgebouwd, zij dit momentum zou aangrijpen om haar inhoudelijke werking bij te sturen. Het zich meer richten op het aspect van detentieplanning (en classificatieonderzoek³⁷) lijkt ons een goed alternatief. Het zou meteen een antwoord bieden op de steeds schaarser wordende informatiebronnen waarop de directeur zich moet baseren zoals hoger reeds vermeld.

Conclusie: niet alles is kommer en kwel

Wat voorafgaat, kan de indruk wekken dat het slecht gesteld is met de externe rechtspositie van de gedetineerden. Dat er knipperlichten flikkeren, valt ook niet te ontkennen. Maar het totaalplaatje is natuurlijk wel

genuanceerder. De laatste decennia werden wat de begeleide voorbereiding van de re-integratie betreft, belangrijke stappen vooruit gezet. En het is zinloos en contraproductief om het *'nothing works'* statement te cultiveren en wij kiezen ervoor de woorden van een voormalig directeur-generaal van de strafinrichtingen te herhalen: *'let's make it work'*.

Er worden immers tal van inspanningen geleverd door tal van gemotiveerde medewerkers, zowel binnen de eigen overheidsorganisatie als binnen de diensten van de Vlaamse Gemeenschap wiens bijdrage teveel onderbelicht blijft in dit alles.

- Er wordt meer geïnvesteerd door interne en externe diensten, in het bijzonder de uitbouw van de hulp- en dienstverlening door de diensten van de Vlaamse Gemeenschap;
- De kwaliteit van de verslaggeving door de psychosociale diensten is substantieel verbeterd en steeds meer gebaseerd op wetenschappelijk ondersteunde instrumenten;
- Het besef dat, eens buiten, het echte werk nog moet beginnen en dat de betrokkenheid van de 'mantel' cruciaal is, groeit;
- De aandacht van de buitenwereld (algemeen en in het bijzonder de media) voor wat binnen onze muren gebeurt, neemt toe en niet enkel in de jacht naar (negatief) spektakel;
- Er is ook meer en meer internationale toetsing³⁸ en andere vormen van extern 'toezicht' op het gevangeniswezen.

Anders gezegd, de wet, of althans het deel dat in voege getreden is, heeft heel wat in beweging gebracht en ongetwijfeld het professionalisme van de gevangenisadministratie bevorderd. Het zou kort door de bocht zijn om te stellen dat de wet dus contrafactisch zou zijn.

Ook de regeringsverklaring³⁹ bevat alvast enkele positieve incentives:

- De versterking van de geloofwaardigheid van de strafuitvoering is een prioriteit. De MO 1816 met

³⁶ Memorie van Toelichting, p. 4.

³⁷ Zie het aspect van de "overplaatsingen" in Artikel 38 § 3, 1° van de Basiswet dat duidelijk kadert in die detentieplanning.

³⁸ Deze toetsing vindt op diverse manieren plaats. Niet in het minst door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens dat ons land diverse keren veroordeelde wegens inhumane detentieomstandigheden maar evenzeer door de bezoeken van het Europees Comité voor de Preventie van Foltering en Onmenselijke of Vernederende Behandeling of Bestrafning, opgericht in de schoot van de Raad van Europa en dat plaatsen bezoekt waar personen verblijven die op de één of de andere manier van hun vrijheid beroofd werden. Het Hof handelt vanuit het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden van 4 november 1950. Het comité baseert zich voor haar activiteiten op het Europees Verdrag ter voorkoming van Foltering en Onmenselijke of Vernederende Behandeling of Bestrafning van 26 november 1987. Zie ook S. SNACKEN, "Les structures européennes de contrôle des administrations pénitentiaires: Le rôle et l'impact du Conseil de l'Europe et du Comité de Prévention de la Torture", in *Déviance et Société* 2014, afl. 4, p. 405-423.

³⁹ Regeerakkoord Michel I, 9 oktober 2014, http://premier.fgov.be/sites/default/files/articles/Accord_de_Gouvernement_-_Regeerakkoord.pdf, 116-124. Alsook het recent gepubliceerde "Justitieplan" van de Minister van Justitie Koen Geens van april 2015: K. GEENS, *Het Justitieplan: Een efficiëntere Justitie voor meer rechtvaardigheid*, http://justitie.belgium.be/nl/binaries/Plan%20justitie_18maart_NL_tcm265-264636.pdf.

betrekking tot de uitvoering van korte straffen vanaf 4 maanden zal worden herzien (zie supra). De circulaire betreffende ET wordt dan weer niet expliciet vermeld hoewel in functie van de nagestreefde geloofwaardigheid deze best ook aan de orde zou mogen komen;

- Er manifesteren zich ontegensprekelijk ook (terug) reductionistische signalen: *“Na evaluatie, gerealiseerd door de samenwerking van de FOD Justitie en de Regie der Gebouwen en rekening houdend onder meer met de precieze staat van de gevangenis en hun soort populatie, zal de uitwerking van een nieuw langetermijnbeleid worden aangevat. ... De strijd tegen de gevangenisoverbevolking mag niet worden beperkt tot een uitbreiding van het aantal plaatsen, maar moet ook worden gecombineerd met andere maatregelen”* als uitloper van de evaluatie van Masterplan 3;
- *“Naar aanleiding van de ingebrekestelling door het Europees Comité ter preventie van foltering en mensonwaardige behandeling ... voeren we een gegarandeerde dienstverlening in bij het gevangeniswezen”;*
- Een hervorming van wetboeken strafrecht en strafvordering wordt aangekondigd. De eventuele spin off op de detentie (uitvoering en –omstandigheden) mag dan nog niet gekend zijn, ze vormen met de WERV wel de trilogie van de strafrechtswetgeving;
- De geïnterneerden worden stapsgewijs uit de klassieke gevangenisomgeving gehaald wat niet alleen hen ten goed komt, maar ook middelen, niet in het minst wat betreft zorgcompetenties, vrij-

maakt voor die kwetsbare veroordeelden die ook bij gelijkaardige zorg baat kunnen hebben op hun traject naar het herwinnen van de vrijheid.

De vraag of de gevangenisstraf hiermee bijdraagt tot lagere recidivecijfers, is natuurlijk niet beantwoord. En wij kunnen er in alle eerlijkheid geen antwoord op geven. Niet enkel wegens gebrek aan wetenschappelijke gegevens, maar in eerste instantie omdat er geen consensus bestaat over wat wel of niet als recidive dient beschouwd te worden. Recente tendensen in het discours over de verjaringstermijnen laten aanvoelen dat ook dit een dynamisch gegeven is, dat mee bepaald wordt door de tijdsgeest, maar evenzeer door het besef dat de inspanningen die tijdens de detentie worden geleverd (door de gedetineerde, door medewerkers van gevangenissen en gemeenschappen,...) de levensloop en de brede sociale omgeving (na de detentie) maar beperkt kunnen beïnvloeden.

Er rest ons dan ook slechts één objectief en dat is het blijven investeren in hulp- en dienstverlening aan gedetineerden met oog op het herstellen van de veiligheid van de samenleving en haar burgers (waaronder personeelsleden, medegedetineerden enz.) in het algemeen en het vertrouwen in justitie in het bijzonder. ‘Daderhulp’, om dat klinisch begrip te gebruiken, blijft immers een essentiële factor wat betreft het voorkomen van hervat en is daarmee tevens een cruciale schakel wat ‘slachtofferhulp’ betreft.

De re-integratiegerichte gevangenisdirecteur. Een wedervaren

Hans Claus *

Wat volgt is een subjectief relaas van een moeilijke, maar aanzienlijk lange carrière als gevangenisdirecteur. Dat zou een saai verhaal kunnen opleveren, want de ambtenarij is niet bepaald hip. Maar onder de ambtenaren is de gevangenisdirecteur toch een buitenbeentje. Hij/zij geeft leiding aan een instituut waar mensen worden opgesloten. De meeste leidinggevende ambtenaren geven gewoon leiding aan andere ambtenaren. Dat is toch een groot verschil. Bovendien is de gevangenis moreel gezien geen neutrale aangelegenheid. Het managen van de gemoederen bij en over de cliënten is dagelijkse kost. Een bijzondere stiel dus.

Het verhaal dat ik hieronder neerschrijf is mijn verhaal, over hoe ik van de gevangenisstraf een re-integratiegerichte aangelegenheid wil maken. In de voorbije dertig jaar hebben - onder maatschappelijke invloed - verschillende focusverschuivingen plaats gevonden binnen het bestuur van de gevangnissen. Telkens moest ik dan een nieuwe invalshoek vinden om het aanvankelijke engagement trouw te blijven.

1985 -1990

Het had iets groots. Het had iets edels, die stille penitentiare instituten, waar bij de uitvoering van de straf het innerlijke van de mens werd aangesproken. Het had iets disciplinerend, het had ook nog iets religieus. Het instituut gevangenis oefende een grote aantrekkingskracht uit op mensen 'met een roeping'.

De buitendiensten van het Bestuur der Strafinrichtingen baadden midden de jaren tachtig nog volop in de sfeer van de humanisering en het abolitionisme, maar ook het paternalisme was nog helemaal aanwezig. De directeur speelde een beetje god op aarde. Hij had zijn zeg over alle delen en deeltjes van het leven van de gedetineerde. Dat leven werd dan wel geregeld door het Algemeen Reglement van 1965, maar de belangrijkste regel in dat reglement bleek toch: de directeur beslist. Een eerder reglement uit 1905 was zo lijkig

geweest en had alles zo minutieus geregeld, dat het de evolutie naar normalisering van de detentieregimes alleen maar in de weg had gestaan. Dat was de evolutie die in naoorlogse jaren in criminologische kringen werd aangehangen. Het bestuur koos ervoor om enkel criminologen aan te werven als gevangenisdirecteur, een statement dat kon tellen.

Zo werden in die jaren tachtig in de Nieuwe Wandeling (gevangenis van Gent) ter plaatse de plannen voor een nieuwe bezoekszaal getekend. Men profiteerde van die gelegenheid om – zonder toestemming van Brussel – de kamers voor Bezoek zonder Toezicht in de plannen op te nemen. De Regie der Gebouwen legde op vraag van de directie toen al telefoonlijnen tot aan de deuren van de cellen.

Men werd aangeworven als directeur 'derde klasse'. In de loop van de tijd kon je naar tweede en naar eerste klasse promoveren, naargelang er plaatsen vrij kwamen in de gevangnissen die eveneens in klassen waren opgedeeld, volgens grootte en belangrijkheid. De anciënniteitsregel werd grotendeels gerespecteerd. Men kon uitrekenen hoeveel tijd het zou nemen voor men zijn kansen om inrichtingshoofd te worden, kon waar-
maken.

In die tijd meldde ik me als adjunct van de directeur aan in de Nieuwe Wandeling 89. Ik was 23 jaar. Het 'rode boekje' - het Algemeen Reglement van 1965 - was zoals gezegd geen wetboek, het bood weinig rechtszekerheid aan de gedetineerde, maar het formuleerde toch heel moedig een opdracht. Die bestond er in om in de bestaande instituten een regime uit te bouwen dat het leven zoveel mogelijk moest doen gelijken op het leven buiten de muren. In het Verslag aan de Koning stond: "De aangewende methodes moeten bij de gedetineerden het gevoel aankweken dat zij tot de maatschappij blijven behoren. Bij de opvatting en de organisatie van de tucht, de huisvestingsvoorwaarden, de arbeid, de studiën en de vrijetijdsbesteding moet veeleer uitgegaan worden van hetgeen nader brengt tot het vrij bestaan dan van wat daarvan verwijderd."¹ Directieteams die deze opdracht ernstig namen, heb-

* Hans Claus is Inrichtingshoofd van de gevangenis Dendermonde. Hij is tevens bestuurslid van de Liga voor Mensenrechten en secretaris van vzw de Huizen.

¹ Algemeen Reglement van de Strafinrichtingen (A.R.), Koninklijk Besluit van 21 mei 1965, BS 25 mei 1965.

ben in die tijd vele oude regels afgeschaft. Ze poogden lessen te organiseren in samenwerking met Alfabetisering Vlaanderen, de plaatselijke openbare bibliotheek, ... Ze namen gewaagde culturele initiatieven in het kader van de Gentse Feesten of Marktrock en/of verruimden de bezoekfaciliteiten.

Dat was echter niet de dynamiek in alle gevangenissen. De autonomie van de inrichtingen was zeer groot. Pogingen om regimes te harmoniseren (overal evenveel bezoek, overal even lange wandeltijden, ...), draaiden op niets uit. Vooruitstrevende directeurs konden zich niet vinden in een nivellering naar beneden en conservatieven haalden argumenten aan die te maken hadden met bouwkundige beperkingen of met de 'veiligheid'.

In tegenstelling tot deze - ongelijk toegepaste - liberaliserende aanpak binnen de muren, maakte de waarde van de 'veiligheid' in die tijd een maatschappelijke opmars. Traditionele politieke partijen namen dat thema geleidelijk in hun programma op, in een poging om extreem rechts de wind uit de zeilen te nemen. De CCC en de Bende van Nijvel en de gewelddadige opstanden in Vorst en Sint-Gillis zetten druk op die ketel. Men had toen vooral de politie op het oog. Het gevangeniswezen bleef nog buiten schot.

Sinds de staatshervorming van 1980 waren de Gemeenschappen uitdrukkelijk bevoegd voor hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. Gevangenisdirecteurs die conform de opdracht van het Algemeen Reglement werkten, kozen voor de sprong voorwaarts en konden met die wettelijke rugdekking ambtenaren uit de educatieve, culturele en sociale sectoren, op hun verantwoordelijkheid wijzen en ertoe verleiden hun actiedomein naar de gedetineerde toe uit te breiden. Velen kozen er echter voor om de uitvoeringsbesluiten af te wachten.

Hier en daar kon men met alternatieve financiering (provincies, steden, Europa, ...) toch een aanbod aan cultuur en vrije tijd ontwikkelen. GIS in Dendermonde, vzw Mon Oeuil in Gent, de kooklessen en zoveel meer in Leuven-Centraal waar het open deur regime in bloei was, massa's muziekoptredens in Antwerpen, ...

Intern kon de directeur die activiteiten nog gemakkelijk doorduwen bij de bewaking, want de militaire bevelstructuur was nog niet echt weg. Evenmin stonden de vakbonden toen zo sterk als nu.

Het centrale bestuur stond op een grote afstand en was amper voelbaar. De vertegenwoordiger van dat hoofdbestuur was de inspecteur-generaal. Hij kwam

geregeld naar de inrichtingen en had er ook gesprekken met gedetineerden. Voor het overige heerste een 'impermeabiliteit' tussen hoofdbestuur en buitendiensten. Er waren twee soorten ambtenaren, de ene met papieren en de andere met reëel gezag. Tussen die twee soorten gaapte een statutaire kloof.

De directeur die geen initiatieven nam om aan de weg van de eenzame opsluiting naar een genormaliseerd detentieregime te timmeren, werd gerust gelaten. Hij was in orde. De andere die zijn nek uitstak, werd ook gerust gelaten. Steun van boven moest men echter evenmin verwachten. Het tijdschrift 'Voske' fungeerde voor hen als een soort zelfhulpgroep binnen een, zij het geen boze, dan toch stroeve wereld.

De directeur zat de personeelsconferentie voor en bracht nog een apart advies uit over verlof, halve vrijheid en/of voorwaardelijke invrijheidstelling. Dat advies werd meestal gevolgd. Inzake de tucht was enkel een maximumduur van het verblijf in de strafcel bepaald. Soms zaten gedetineerden jaren op veiligheidsmaatregel op hun eigen cel. Geen rechter, geen klachtencommissie die zich over een klacht van een gedetineerde zou gebogen hebben. De inspecteur-generaal deed dat soms wel, maar hij steunde tenslotte meestal zijn directeur. Toen de laatste inspecteur-generaal na de gijzeling in Sint-Gillis in het parlement zijn nek uitstak en de middeleeuwse toestand in de Belgische gevangenissen aanklaagde, werd hij heel vakkundig opzij gezet.

In die periode woonden de meeste directeurs nog in een ambtswoning. Ook dat gegeven bepaalde zijn persoonlijke impact op het gevangenisleven. De aalmoezenier was in de meeste gevangenissen al veel van zijn negentiende-eeuwse pluimen kwijt. We leefden in een seculier wordend Vlaanderen. De griffie-chef beheerste samen met de directeur de kunst van de strafberekening. Er was geen gecentraliseerd systeem. Een wervingsstop dunde de groep bewaarders erg uit. Zij werden met de dienstlijst in het gareel gehouden door een kaste doortastende hoofdbewaarders. Dezen op wie men kon rekenen werden beloond met een goede dienstregeling. De dwarsliggers werden gestraft met een slechte dienstregeling. Daar was weinig verhaal tegen.

Ook het geweld op gedetineerden was in sommige gevangenissen nog een methode van ordehandhaving. Het strenge toezicht op de vestimentaire voorschriften was een andere methode. De bedoelingen en de missie waren met andere woorden duidelijk, maar de middelen en de mentaliteit waren eigenlijk nog negentiende-eeuws.

Het Human Resources tijdperk 1990-1999

Midden de jaren negentig klopte een gevangenisdirecteur zich in zijn pensioensrede op de borst: in zijn carrière was hij vooral met bouwen en gedetineerden bezig geweest. Hij was niet blijven stilstaan bij zijn personeel. De oude bevelstructuur, de terreur van de dienstlijst, de schriftelijke verantwoordingen en de even schriftelijke dienstnota's hadden de personeelspolitiek gekenmerkt. Aanwervingen gebeurden nationaal, bevorderingen waren gebonden aan anciënniteit en bevorderingsexamens, de beoordeling was dezelfde als voor alle ambtenaren: erg formalistisch. Residentiële opleidingen werden gegeven in het Vervolmakingsinstituut voor Penitentiaire Kaders (VIPK) in Merksplas. Slechts hier en daar namen directeurs zelf opleidingsinitiatieven. Meer dan één dag per jaar was dat niet en meestal overliep men daar de laatste dienstnota's of betrof het een brand- en/of sleuteloefening. Omgang met gedetineerden stond al helemaal niet op het menu.

In die jaren nestelden zich in de gevangenis van Sint-Gillis enkele directeurs die op vlak van personeelsbeleid een nieuwe wind deden waaien. Er werd geëxperimenteerd met 'vleugeladjutanten'. Die regelden binnen hun unit zelf het verlof en de diensten van hun leden. De betrokkenheid van de veldwerker zou verhoogd worden.

De directeur die re-integratiegerichte detentie op het oog had, kreeg, zo leek het toch, geleidelijk een nieuw handvat: rekrutering, vorming en coaching van het personeel dat bij de gedetineerden stond. Inspraak en grotere betrokkenheid op hun werk zouden ook de houding van de beambte ten aanzien van zijn gedetineerden positief beïnvloeden.

In Gent nam dit de vorm aan van een nieuwe basisopleiding voor beambten. In voortzetting van dat initiatief werd in 1997 het Penitentiair Centrum voor Basisopleiding (PCBO) 'De Bres' geopend in de gevangenis van Brugge. De beambte werd er 'eerstelijnswerker' genoemd en één van zijn opdrachten was de 'bejegening' van gedetineerden.

Uiteraard stond heel dit Human Resources (HR) beleid niet los van het belang dat het personeelsbeleid kreeg binnen heel de overheidsadministratie. Ook samenwerking met succesvolle private ondernemingen was erg in. De gevangenisdirecteurs kregen opleidingen van externe coaches die serieuze geloofsbrieven konden voorleggen in Business Process Re-engineering, dikwijls gerealiseerd in multinationals met klinkende namen. De directeurs kregen de opdracht om hun eigen leiderschapsstijl te analyseren. Zij kregen communicatie-

training. Later moesten zij ook nadenken over hun 'product', over hun 'klanten', over de 'dienstverlening'. De Copernicushervorming die van de ambtenaar een dienstverlenende kracht wou maken, werd op die manier voorbereid.

Met de groeiende aandacht voor het personeel groeide ook de macht van de syndicale organisaties. De aanzwellende overbevolking van de gevangenis versterkte die macht nog. De ene staking na de andere teisterde jarenlang het normaal functioneren van de inrichtingen. De stakingen werden meestal succesvol beëindigd. Aangezien men de gedetineerdenpopulatie maar niet onder controle kreeg, kon men enkel het personeelskader uitbreiden. In naam van de veiligheid werden activiteiten voor gedetineerden verbonden aan de graad van overbevolking. Eens men een vooraf bepaald aantal gedetineerden oversteed, werden er activiteiten geschrapt. Op het einde van die periode werd het PCBO 'De Bres' gesloten en pas na enkele maanden terug geopend. Het woord bejegening werd evenwel voor jaren gebannen uit de opleiding. Opleiding en coaching van beambten bleken toch geen handvaten om de detentie te verbuigen in de richting van mijn oorspronkelijk engagement.

Inmiddels had de eerste informatisering, deze van de griffie en van de toegang tot de inrichting (access) zijn beslag gekregen. Geleidelijk begon ook de impact van de directeur op het individuele dossier van de gedetineerde te tanen. De interdisciplinaire Commissies 'VI' zagen het levenslicht; een nieuwe opportuniteit om de detentie op de reclassering te richten?

Het rechtspositioneel denken 1999-2010

In 1996 had Minister De Clerck een penitentiaire oriëntatienota geschreven. Die was er niet naast. De verkramptheid van het post-Dutroux tijdperk had toen duidelijk nog geen voet aan de grond. Professor Lieven Dupont (KUL) kreeg de opdracht om een proeve van wet op de interne en de externe rechtspositie van de gedetineerde in ons land uit te schrijven. De autonomie van de inrichtingen en het louter reglementaire karakter van de regelgeving zorgden immers voor teveel willekeur. Toen Lieven Dupont zijn proeve voorlegde, werden daar vooreerst de bepalingen over de externe rechtspositie uitgelicht. Dit was een rechtstreeks gevolg van de affaire-Dutroux. De installatie van de VI-commissies (1998) en de installatie van de strafuitvoeringsrechtbanken in 2007 zorgden voor een jurisdisering en vooral voor een depolitisering van de kwestie van de 'strafuitboetingsmodaliteiten'. Termijnen, tegensprekelijke debatten en interdiscipli-

nariteit deden hun intrede in het vrijstellingsproces van de gedetineerde.

De werking en versterking van de PSD (psychosociale dienst) bleek een grote impact te krijgen op mijn werk. De feitelijke hiërarchie tussen psychologen en maatschappelijk werkers, de dominantie van de psychologische tests, de daaruit afgeleide nieuwe informele 'wetten' (de 'weg der geleidelijkheid' en de krijtlijnlogica van de risicotaxatie). Al die ontwikkelingen zorgden niet zelden voor moeilijke discussies. De reclasseringsplannen werden veel beter uitgewerkt en opgevolgd, maar meteen zorgde een protectieve voorzichtigheid voor een vertraging in de uitstroom van gedetineerden. Herroepingen binnen de proeftermijn en de tenuitvoerlegging van TBR's (terbeschikkingstelling van de regering) werden een nieuwe realiteit. De rol in het vrijstellingsproces van de directeur, maar ook van de eerstelijns werkers verkleinde de facto, want het personeelscollege werd facultatief. Het primaat van de psychologie was niet officieel of volledig, maar toch erg voelbaar. Zelden kwam iemand nog voorwaardelijk vrij zonder dat er een begeleiding aan werd gekoppeld en de discussie ging soms uitsluitend over het feit of die begeleiding residentieel moest of ambulante mocht. Het was soms een semantische discussie, want uiteindelijk bepaalde de beschikbaarheid van de plaatsen binnen het begeleidingscircuit meestal welk soort begeleiding het werd en ook wanneer de vrijstelling kwam.

Met de implementatie van het Strategisch Plan voor Hulp- en Dienstverlening aan gedetineerden kreeg ik, die gewoon was om zelf activiteiten te organiseren, om zelf organisaties en vrijwilligers aan te trekken, serieuze concurrentie, maar ook extra steun. Beleidsmedewerkers zetten hun langetermijnplannen uit, organisatieondersteuners zorgden voor de praktische uitvoering van activiteiten en trajectbegeleiders volgden individueel de gedetineerden op die daar naar vroegen. Onderwijscoördinatoren, detentieconsulenten van de VDAB, sportfunctionarissen van de Rode Antraciet vulden die rangen aan. Justitie hield voor zichzelf het pad van de herstelgerichte activiteiten open. Elke inrichting kreeg een herstelconsulent, met een zeer ambitieuze opdracht: de detentie herstelgericht te maken. In een volgende fase werd dat wat gemilderd door hen te laten focussen op de initiatieven die expliciet slachtoffergericht waren. De rol van de directeur werd er één van een liaison-ambtenaar tussen de bewaking en hun syndicale afgevaardigden, de 'eigen' PSD-medewerkers, herstelconsulenten en de actoren van de Gemeenschap.

Tot slot kwamen, geheel binnen het bevoegdheidsdomein van justitie en dus van de gevangenisdirecteur, ook delen van de Basiswet in uitvoering. De tuchtpro-

cedure met termijnen en maximastraffen was daar het voelbaarste onderdeel van.

Het vele schrijfwerk dat de nieuwe procedures inzake interne en externe rechtspositie met zich mee brachten, noopte tot een uitbreiding van het directeurskorps. De traditionele rangen van inrichtingshoofd, regimedirecteur en zaakvoerder werden aangevuld met attachés voor personeelswerk en attachés voor managements-ondersteuning. De herstelconsulenten werden aan die nood geofferd. Herstelgericht werken zou een algemene opdracht van elke directeur worden.

Het Strategisch Plan, de Wet op de Externe Rechtspositie en de Basiswet versus zwarte zondagen en witte marsen. Het leek erop dat niettegenstaande buiten de muren repressieve gedachten welig tierden, binnen de muren toch alle bouwstenen voorhanden waren voor de uitbouw van een degelijke re-integratie- én herstelgerichte detentie. Alles stond immers institutioneel in stelling. Eén belangrijk puzzelstuk bleef echter ontbreken: het individueel detentieplan. Een uitdaging dus! Ik ondernam pogingen om de acties van de professionele hulp- en dienstverlening in een individueel detentieplan te laten aansluiten op de re-integratietrajecten die door de PSD werden gemonitord en aan de SURB moesten worden voorgelegd. De Vlaamse Gemeenschap ging evenwel uit van de hulpvraag van de gedetineerde terwijl de PSD veelal de veiligheid van de samenleving voorop stelde. Een proefproject rond het individueel detentieplan geraakte op de lange baan, toen bleek dat daarover op centraal niveau akkoorden moesten komen. Het water was nog te diep, of de bevoegdheidsverdeling was te ingewikkeld of te nieuw.

Ik moest het dus tussen het vele papierwerk stellen met pendeldiplomatie tussen vele actoren te velde. Een arbeidstrajectbegeleiding opzetten betekende bijvoorbeeld al vlug ettelijke vergaderingen met VDAB, PSD, beleidsmedewerker, externe partner, bewaking, ... Vlaamse of Europese subsidies konden de brug slaan naar een proefproject, maar de reguliere verankering verzandde dikwijls in de stringente regelgeving van de bevoegde administraties, die weinig opening liet voor de afwijkingen die in de gevangenis noodzakelijk waren. Ik zette de gevangenisdeuren open voor private initiatieven en organisaties à la vzw Touché (agressiebegeleiding), die op eigen benen verder wroetten binnen de muren. De deuren openstellen was immers nog geheel mijn bevoegdheid en ik genoot het voorrecht om in mijn kleine inrichting te kunnen promoveren van dienstdoend naar benoemd inrichtingshoofd.

Maar 'verschuiven' werd de regel. Om van promotie te mogen genieten, moest iedereen een poosje zaakvoerder, een poosje personeelsdirecteur en een tijd regi-

medirecteur geweest zijn. Het ellebogengewring bij de adjuncten om die jokers binnen te halen was slopend. Het opheffen van de schotten tussen centraal bestuur en de buitendiensten (de gevangenis), zorgde voor een nog drukkere stoelendans. Enige tijd werken op het centraal bestuur verhoogde immers de zichtbaarheid van de kandidaat en dus zijn kansen op promotie.

Het gezag dat een directeur nodig had om zijn plaatselijke gevangenisdeur open te houden, kreeg daardoor een grote deuk.

Management, informatisering en centralisatie 2010-2015

Het eerste managementplan van de nieuwe directeur-generaal had een rij Operationele Plannen van de inrichtingshoofden op gang getrokken. Een heel nieuwe manier van denken en vooral van formuleren drong binnen in het ambtelijke deel van mijn penitentiare wereld. De eerste plannen kwamen grotendeels bottom-up tot stand. Er werd toen nog duchtig en ernstig ge-SWOT.² Soms ging dit nog verder en werd er zelfs ge-CAF't.³ Maar het centraal uitgedokterde dashboard of besturingssysteem dwong op zich al tot veel uniformiteit. De discussie over performantie-indicatoren was behoorlijk wiskundig. Kwaliteit en kwantiteit stonden op gespannen voet. Ontwikkelcirkels werden het instrument bij uitstek om personeelsleden te motiveren. Maar het op tijd registreren van functie-, plannings-, functionerings- en evaluatiegesprekken in een zoveelste centrale *tool*, werd een titanenopdracht binnen de continudiensten die al onder veel absentieisme gebukt gingen. Eigenlijk bekommerde niemand zich om de kwaliteit van de gesprekken.

De gedetineerde was erg veraf in heel die oefening. Bovendien was het Operationeel Plan een interne justitiële aangelegenheid, terwijl ik vooral op gemeenschapsterrein vooruit wou gaan, of op zijn minst bruggen wou slaan.

In de volgende Operationele Plannen werd meer en meer voorgescreven op welke domeinen hoeveel doelstellingen dienden te worden geformuleerd en tenslotte werden een pak doelstellingen gewoon uniform van bovenaf opgelegd. Het managementsdenken werd het nieuwe kader waarbinnen ik mijn oorspronkelijk engagement diende waar te maken. Zoveel was duidelijk.

Het nieuw managementplan van de directeur-generaal

liet tenslotte nog weinig heel van de aanvankelijke bottom-up aanpak. Centraal werden grote projecten opgezet en het Operationeel Plan moest zorgen voor de uitvoering van die projecten in de gevangenis. Bovendien zette het plan de materiële veiligheid en de voorbereiding op de implementatie van een allesomvattend computerprogramma voorop. Voor het project 'veiligheid versterken' moest elke directeur alle veiligheidsprocessen gedetailleerd onder de loep nemen. Het personeel moest voorbereid worden om te werken met Sidis Suite, een beheersysteem met linken naar het rijksregister, vreemdelingenzaken, politie, ... Die twee prioriteiten duwden re-integratiegerichte initiatieven naar de achtergrond.

De regionale directie werd per regio opgedeeld en uitgebreid naar tweemaal vijf mensen. De grootste aandacht ging op centraal niveau naar een zo automatisch mogelijke uitvoering van alle straffen onder de drie jaar met elektronisch toezicht, naar het huren van Tilburg, naar het bijbouwen van nieuwe cellengevangenis en een FPC (Forensisch Psychiatrisch Centrum), het bijbouwen van nieuwe afdelingen op bestaande gevangenisdomeinen en de renovatie van oude afdelingen. Een titanenwerk. Het grootste probleem was dan ook al decennia de overbevolking en men besloot snel te gaan nu de politieke wereld ervoor gewonnen was.

Re-integratieplannen voor korte straffen waren enkel voor seksueel delinquenten weggelegd. Maar ook die kwamen dikwijls niet tot uitvoering, omdat de externe hulpverlening slechts met mondjesmaat gedetineerden toeliet in haar behandelingsprogramma's. Zo'n plan luidde nogal dikwijls een vrijstelling bij strafeinde in, zonder voorwaarden.

Uitzonderlijk kon via de regionale directie nog een maatschappelijke enquête aangevraagd worden voor andere gedetineerden (vermogens- of drugsgereleerde dossiers) en konden voorwaarden worden opgelegd, maar in het merendeel van die andere dossiers werd beslist op basis van toelaatbaarheidsdatum, althans voor zolang de straf onder de drie jaar bleef. Wie één dag langer dan drie jaar kreeg, kwam voor de strafuitvoeringsrechtbank, wat voor kortere straffen ook dikwijls een vrijstelling bij strafeinde – zonder plan, zonder voorwaarden - inluidde.

Op veel verschillende domeinen waar de directeur

² SWOT-analyse is een techniek voor de analyse van een bedrijf of product op basis van Strengths, Weaknesses, Opportunities, en Threats.

³ Common Assessment Framework (CAF) is een Europees instrument voor kwaliteitsmanagement voor de overheid.

voorheen zijn gezag en kennis kon laten gelden, kwamen tools, centrale administratie en zelfs een compleet nieuwe rechtsgang (het strafuitvoeringsproces) tot stand. Strafberekening werd geautomatiseerd, de PSD en de medische dienst kregen centrale aansturing, de dienstregeling van de beambten gebeurde via SP-expert, een programma met automatische verbindingen naar de uitbetaling van wedde en premies, Medex, statistiek.

De justitiehuisen en het Elektronisch Toezicht verhuisden tenslotte naar de Vlaamse Gemeenschap en hun contacten met de gevangenis gebeuren nu ook via systemen (SISET, Sidis Suite).

De directeur 'managet' al die geïnformatiseerde en centraal uitgedokterde 'processen'. Voor hem/haar lijkt het wel : re-integratie is eigenlijk 'none of your business'.

2015...

Het justitieplan van Minister Geens ademt de wil uit om de gevangenisstraf, waar ze nuttig is, re-integratiegericht te maken. Waar ze niet nuttig is, moet ze verdwijnen. Gevangenisstraffen onder het jaar moeten omwille daarvan onder de bijl. Niet toevallig wordt het begrip individueel detentieplan naar boven gehaald als cruciaal in de verwezenlijking van een zinvolle detentie. Bovendien wordt de differentiatie als middel tot re-integratie benoemd. In het Masterplan III wordt ruimte gemaakt voor kleinschalige, anders beveiligde detentievormen.

Ik hou mijn adem in. Wat worden mijn nieuwe handvaten? Binnen wel denkkader zal ik mijn oorspronkelijk engagement deze keer kunnen waarmaken? De overbevolking, hoewel gemilderd onder meer door de snelle capaciteitsuitbreidingen, blijft voorlopig bestaan. Ook de gevangenis moeten besparen op personeel en op werkingsmiddelen. Er is de gigantische historische verlofachterstand (de 'rugzak') van het personeel. De maatschappelijke wil voor een minimale dienstverlening is tot op de regeringstafel geraakt. Plannen circuleren om het aantal uren waar de gedetineerden uit hun cel mogen, te reduceren.

Conclusies

Het kostte mij in elk geval telkens veel tijd om re-integratiegerichte sporen te trekken in een strafinrichting of een arresthuis. Die sporen lopen blijkbaar altijd tegendraads. Zonder vasthoudendheid valt alles bijna automatisch na enkele jaren terug in de plooi van de penitentiaire stilte, iets waarvoor de oorspronkelijke gevangenis ook waren opgetrokken. Een stilte die

bestaat uit een gecontroleerde leegheid. Natuurlijk zijn er nu wel decretaal verankerde beleidscoördinatoren, organisatie-ondersteuners, enz., maar dat levert niet spectaculair meer activiteiten of deelname aan activiteiten op, laat staan dat die activiteiten in een individueel detentieplan zouden passen en dat zo'n detentieplan ook nog eens overvloedt in een reclasseringsplan. Nieuwe structuren hebben ondertussen ook leren leven met de beperkingen van het gevangenskader en hebben dikwijls vrede genomen met hun beperkte rol. Interne tafelspringers worden vlug geringelood. Dat geplande activiteiten worden afgeschaft wegens personeelstekort is iets waar men gewoon is aan geworden.

In nieuwe beleidsfocussen zitten altijd angels en opportuniteiten, maar in de innovaties waarin op het eerste gezicht het meest potentieel zit, schuilt soms nog het grootste gevaar. Een structurele tekortkoming als grootschaligheid kan men niet zomaar afwentelen op de individuele verantwoordelijkheid van gedetineerden bijvoorbeeld. Een geïndividualiseerd systeem als Prison Cloud biedt daar echter wel de mogelijkheid toe.

Als adjunct kan je niet veel bereiken zonder op zijn minst de passieve steun van het inrichtingshoofd, maar het is een illusie te denken dat het inrichtingshoofd alleen een re-integratiegerichte detentie kan uitbouwen. Hij heeft daarvoor veel medewerkers nodig, ook bij de gemeenschappen. Men moet als inrichtingshoofd jarenlang krediet opbouwen, een personeelsbeleid voeren vanuit dezelfde waarden van zorgzaamheid en luisterbereidheid, alvorens het personeel toelaat dat ook vanuit die waarden de zorg voor gedetineerden wordt gesteund.

Nu de beleids optie luidt dat directeurs om de vijf à zes jaar van inrichting dienen te veranderen, valt aan te nemen dat de tijd te kort wordt om nog zo'n verandering van cultuur binnen de inrichting tot stand te brengen. De constante factor wordt dan niet de directeur, maar wel het middenkader. Het is die constante factor die zal bepalen wat wel of niet mogelijk wordt voor gedetineerden. Operationele Plannen met centraal geformuleerde doelstellingen zullen daar weinig aan veranderen. In elk zwaar incident (agressie, muiterij, gijzeling) schuilt immers een gelegenheid om een re-integratiegerichte dynamiek stil te leggen. De directeur die minder bindingen heeft met het personeel, zal dan wel gemakkelijker een posteninkrimping of de budgettaire orthodoxie kunnen doorduwen, maar ik zie dat niet gebeuren op vlak van zinvol regime-aanbod. 'Het systeem' vraagt daar immers niet naar. Re-integratiegericht werken is geen afgeleide van de opdracht om het instituut onder controle te houden.

Indien men de detentietijd als iets actiefs beschouwt, als een periode waarin de gedetineerde in een 'veilige' setting ervaringen kan opdoen, inzichten en vaardigheden kan ontwikkelen, positieve attitudes kan opbouwen, zoveel mogelijk in contact met zijn eigen kring, dan zullen structuren ontwikkeld moeten worden die geen omgekeerde attitudes oproepen. De op controle gerichte cellulaire gevangenis zullen op dat vlak weerbarstige burchten blijven en iedereen zal aan de zichtbare wetten die in de structuur van het gebouw verankerd zijn, gehoorzamen. Die wetten zitten letterlijk in de muren en in de manier waarop men die muren gezet heeft, om gedetineerden en heel hun detentie buiten de samenleving te zetten.

In het beste geval kan een aangehouden re-integratiegericht leiderschap de ergste weerstanden tegen re-integratiegericht werken onderdrukt houden. Met veel dagelijkse inspanning kan men het hoofd bieden aan de voortdurende aanvallen op de 'activiteiten'. Met een pak goed uitgebouwde netwerken kan zo'n directie externe partners vinden om zich positief te verhouden tot de gedetineerde. Maar bij de volgende directiewissel wordt het weer uitkijken. Daarom gaat mijn re-integratiegerichte energie de laatste jaren vooral naar de maatschappelijke en politieke aanvaarding van gedifferentieerde, kleinschalige detentievormen, die in hun materiële vorm al een brug slaan naar hun omgeving.

Van grote inrichtingen is immers geweten "dat ze administratieve- en managementsprocessen, routine en uniformisering nodig maken, die tegengesteld zijn aan de geïndividualiseerde aanpak. Alles, van voeding tot ontspanning, moet er in schema's. Individuele keuze moet wijken voor planning. De sfeer van anonimiteit zet aan tot gevoelens van machteloosheid en zinloosheid, isolatie en verbittering. Bovendien zorgt die schaal voor een informele gedetineerdensubcultuur, waar codes gelden en een criminele hiërarchie heerst. Elk programma dat er in wordt ontwikkeld, wordt aldus tegengewerkt door de omgeving waarin dit dient te gebeuren."⁴

Churchill zei: "First we shape our buildings, thereafter they shape us." Dit duidt niet alleen op de noodzaak om

re-integratiegerichte detentie vooreerst bouwkundig aan te pakken. De overbevolking en de noodzaak om nieuwe cellencapaciteit te creëren zouden in die zin achteraf bekeken als een zegen beschouwd kunnen worden. Ze hebben mee de maatschappelijke energie gecreëerd om ideeën over nieuwe detentievormen in concrete bouw- en verbouwprojecten om te buigen. Anders zouden we misschien nog eeuwen aangemodderd hebben en met telkens teruggevonden moed nieuwe activiteiten en samenwerkingen op het getouw gezet hebben binnen die klassieke cellengevangenis. Die initiatieven zouden even klassiek telkens opnieuw verzanden, afgeschaft worden na een staking of uitgebloed geraken omdat de laatste welzijnswerker opgebrand is geraakt van het vechten tegen een systeem dat zijn activiteit als storend en naïef ervaart. Gevangenis zijn immers prima inrichtingen om aan te tonen dat wie er in wordt opgesloten niet deugt en in wezen niet geïnteresseerd is in re-integratie. Gedetineerden zullen er zo goed als zeker afhaken uit de les waartoe ze zich eerder engageerden. Wie het tegendeel probeert aan te tonen, zal dus immer aan het kortste eind trekken. Churchills gezegde geeft ook aan waarom het zo moeilijk is om de detentie bouwkundig te laten evolueren: de klassieke gevangenis heeft een archetype gecreëerd inzake detentie en het is aarts-moeilijk om daar als gemeenschap uit los te geraken. De cellengevangenis heeft de opvatting van de moderne mens over de straf gemaakt!

Voormalig voorzitter van de Franse staatsraad en afschaffer van de doodstraf in Frankrijk Badinter gaf ook aan dat de grondstroom die in de samenleving bestaat en die vindt dat het leven in de gevangenis slechter moet zijn dan het leven buiten, de immer terugkerende kracht zal zijn waartegen moet gevochten worden als men zinvolle re-integratiegerichte detentie wil ontwikkelen. Ik hoop met dit verhaal poten en oren te hebben gegeven aan zo'n strijd, wanneer ze aangegaan wordt door een gevangenisdirecteur, binnen de concrete context van een post-industriële Vlaamse gevangenis. Het zou boeiend zijn te weten hoe die strijd er uit zal zien de komende decennia.

⁴ UNSDRI (United Nations Social Defence Research Institute), Prison architecture: An international survey of representative closed institutions and analysis of current trends in prison design, Architectural Press, Londen, 1975.

Zeilen met tegenwind

Fatik sprak met Freddy Pieters over de strafuitvoeringsrechtbank en zijn ervaringen binnen de Belgische strafuitvoering

Veerle Scheirs & Kristel Beyens*

We ontmoeten Freddy Pieters op een zonnige lentedag in mei. Begin februari nam hij afscheid van de Nederlandstalige kamer van de strafuitvoeringsrechtbank (SURB) van Brussel, waarvan hij acht jaar de voorzitter was. We praten met hem over zijn rijke carrière als strafuitvoeringsrechter, maar ook over zijn ervaringen als voormalig gevangenisdirecteur en kabinetsmedewerker. Freddy Pieters is altijd een belangrijk en veel gevraagd commentator geweest van actuele ontwikkelingen in de strafuitvoering. Ook nu vragen we hem om reflecties over het justitieplan van minister van Justitie Koen Geens en over de rol die hij weggelegd ziet voor de gevangenisdirecteur vandaag. We horen een man aan het woord die met kennis van zaken, maar ook met veel passie en idealisme spreekt over de Belgische strafuitvoering. De gedrevenheid is er nog steeds, waardoor het extra jammer is dat hij wegens de tijdelijkheid van de mandaten gedwongen afscheid heeft moeten nemen van de SURB. Heel wat kennis en engagement dreigen zo verloren te gaan.

Fatik: Op 1 februari 2015 nam je afscheid van de SURB van Brussel, maar je bent je carrière eind jaren 70 begonnen als gevangenisdirecteur. Waarom heb je voor een job in de gevangenis gekozen en hoe kijk je daar nu op terug?

Freddy Pieters: Het is eigenlijk allemaal begonnen met mijn studiekeuze na de humaniora. Ik wou kiezen voor een sociaal actief beroep en het sprak me wel aan om criminologie te studeren en vervolgens in de gevangenis te werken. Uiteindelijk heb ik voor rechten gekozen waarbij ik tijdens het laatste jaar ben begonnen aan mijn studies criminologie en dat was een hele ervaring. Als student aan de Katholieke Universiteit van Leuven kwam ik terecht bij vaak jonge professoren, zoals onder meer Tony Peters en Lieven Dupont, die hun stempel op de opleiding drukten en die veel indruk hebben gemaakt op mij en mij mee hebben gevormd. Mijn laatste jaar criminologie was ook het eerste jaar dat er een stage was gekoppeld aan die opleiding. Ik heb gekozen voor een stage op het VIPK¹ in Merksplas

en heb mijn thesis geschreven over de opleiding van het bewakingspersoneel.

Toen ik pas was afgestudeerd, werd er een examen uitgeschreven voor gevangenisdirecteur. Ik slaagde, waarna ik op 1 juni 1979 ben begonnen werken als adjunct-directeur in de gevangenis van Leuven-Hulp en er vrij snel dienstdoend directeur werd, dienstdoend gestichtshoofd noemden ze dat in die tijd. In totaal ben ik twaalf jaar gevangenisdirecteur geweest, begonnen in Leuven-Hulp en nadien in St-Gillis. Dat was de tijd dat de leden van de CCC daar binnen gekomen zijn, woelige tijden. Vervolgens ben ik voor een korte periode naar Mechelen gegaan om nadien terug te keren naar Leuven-Hulp.

Ik deed dat werk graag, maar toen ik een jaar of tien, elf gevangenisdirecteur was, begon ik in te zien dat dit geen job was die ik een hele carrière zou kunnen volhouden. Het is een functie die veel van je vergt en ik wist dat, als ik dat geëngageerd wou blijven doen, ik op een bepaald moment tegen een burn-out ging aanlopen. En dan ben ik, op een moment dat ik het nog leuk vond, naar iets anders beginnen uitkijken.

Fatik: Wat maakte de functie zo zwaar?

FP: Er komt veel kijken bij het werk van de gevangenisdirecteur. In die tijd besteedde ik als directeur bijvoorbeeld veel tijd aan sociale bijstand en hulpverlening. Toen ik begon als directeur in Leuven-Hulp was er één sociaal assistent, die ook nog de Commissie tot de Bescherming van de Maatschappij deed. Daar moest je het mee stellen. Wij moesten ons als directeur dus ook met hulpverlening bezig houden, wat een heel groot engagement vraagt en waar veel tijd in kroop. Als je dat serieus aanpakt, houdt het je constant bezig. Het vraagt veel van jezelf en je hebt nooit gedaan. Dat heeft wel degelijk meegespeeld in mijn beslissing om naar iets anders te zoeken, te meer omdat ik op een bepaald moment aanvoelde dat er een andere tijd was aangebroken.

* Veerle Scheirs is post-doctoraal onderzoeker en deeltijds docent. Kristel Beyens is hoogleraar. Ze zijn beiden verbonden aan de vakgroep criminologie, onderzoeksgroep Crime & Society (CRIS) – onderzoekslijn Penalty & Society- van de Vrije Universiteit Brussel (Corresp.: veerle.scheirs@vub.ac.be).

¹ Vervolmakingsinstituut voor Penitentiaire Kaders.

Fatik: Wat bedoel je met een andere tijd?

FP: We spreken dan eind jaren tachtig, begin jaren negentig. Ik merkte dat men niet meer wou investeren

in de veranderingen die sinds half de jaren zeventig op gang waren gekomen. Je had de opstand gehad in 1976 in Leuven-Centraal en dat heeft toch wel voor een nieuwe wind gezorgd binnen het gevangeniswezen. Er waren toen een aantal zeer geëngageerde hoge ambtenaren die aan de kar trokken om dingen fundamenteel te veranderen. Die mensen hebben hun nek uitgestoken en hebben moedige beslissingen genomen omdat zij bijvoorbeeld geloofden dat een rechtspositieregeling voor gedetineerden een zeer belangrijke en onvermijdelijke evolutie was. Er werden voorstellen gedaan om de VI-procedure grondig te hervormen en ook

culturele activiteiten vonden hun ingang in de gevangenissen. België is dan ook op dat moment qua gevangenisstelsel vooraan in het peloton terechtgekomen in vergelijking met de ons omringende landen. Er is toen een grote stap voorwaarts gezet. Ik ben in die tijd geschoold en ik heb in die tijd kunnen werken. Maar zoals gezegd kreeg ik eind de jaren tachtig het gevoel dat er een andere wind begon te waaien, een wind die veraf stond van wat er het voorgaande decennium was gerealiseerd. En als je vandaag naar het Belgische gevangeniswezen kijkt, dan zie je hoe we van een koploperspositie zijn weggezakt tot achteraan in het peloton. Terwijl er wel opportuniteiten waren, maar er waren geen mensen meer die daarvoor hun nek uitstaken. Of degenen die dat wel wilden doen, werden gedwarsboomd. De hervormingen waren stilgevallen.

Er bestond op dat ogenblik verder wat het interpenetratieverbod werd genoemd, wat inhield dat je van de gevangenissen, de buitendiensten, niet kon overstappen naar de centrale diensten in Brussel. Uiteindelijk was dit een puur protectionistische maatregel om ervoor te zorgen dat vooral de mensen die op de centrale administratie werkten mogelijkheden hadden om

carrière te maken, terwijl voor een gevangenisdirecteur alle deuren boven een bepaald niveau gesloten bleven. Ik vond dat fout, niet alleen principieel, maar ook omdat je op die manier praktijkervaring uitsloot

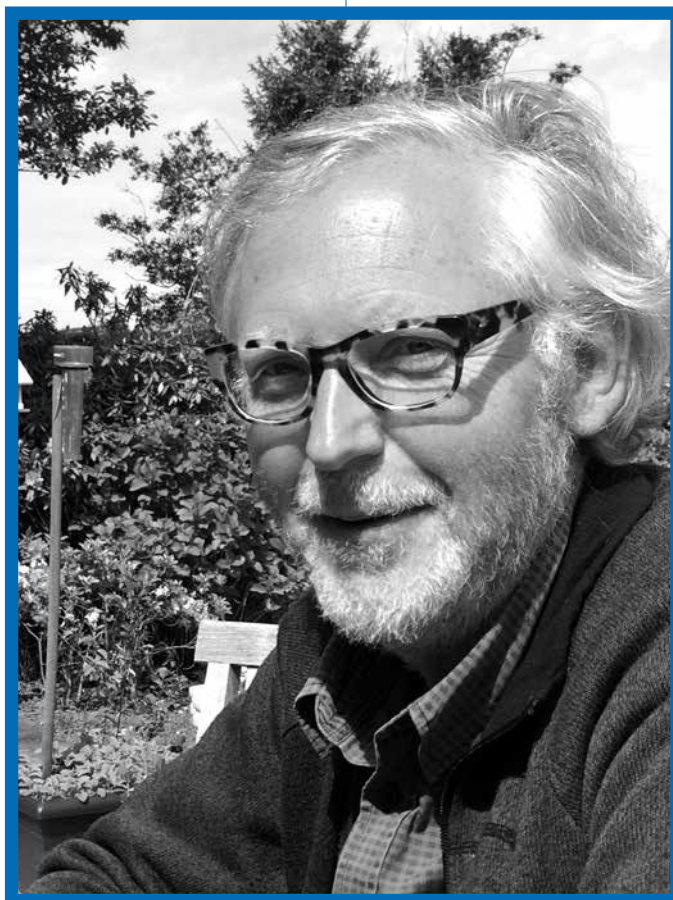
op het niveau van het directoraat-generaal gevangeniswezen.

Dit waren dus een aantal redenen die mij er uiteindelijk hebben toe bewogen om naar de magistratuur te gaan.

Fatik: Je hebt enkele jaren op het parket gewerkt als substituut, maar je bent ook actief geweest als kabinetsmedewerker, waar je onder meer hebt meegeschreven aan de Oriëntatienota van toenmalig minister van Justitie Stefaan De Clerck I.

FP: Ik ben inderdaad een tijdlang kabinetsmedewerker geweest, eerst bij minister Wathélet en nadien bij Stefaan de Clerck. En als ik het nu in perspectief bekijk, zijn daar toch een aantal dingen gerealiseerd. Er

is inderdaad de Oriëntatienota waaraan ik samen met Kristine Kloeck heb gewerkt. Ik herinner me de kritieken in het parlement van "Het lijkt wel een catalogus van La Redoute, er is van alles te krijgen". Maar die nota kwam niet uit het niets, daar was over overlegd met deskundigen en grondig over nagedacht. Er werd een bepaalde richting uitgetekend en daarvoor argumenten ontwikkeld, bijvoorbeeld over de voorwaardelijke invrijheidstelling. We stelden de nota in juni 1996 voor in het Parlement en in augustus barstte de zaak Dutroux los. Een verschrikkelijke zaak. Tegelijk heeft de Zaak Dutroux toch ook wel een aantal veranderingen mogelijk gemaakt en een zekere snelheid gegeven aan het veranderingsproces. En dan vind ik, ere wie ere toekomt, dat Stefaan De Clerck het heft toen echt in handen heeft genomen en een aantal dingen heeft proberen te realiseren. Hij moest met tegenwind zeilen, maar is door goed te laveren snel en in de juiste richting vooruitgegaan. Hij heeft dat naar mijn aanvoelen zeer goed en handig gedaan, waardoor hij toch een aantal belangrijke hervormingen, zoals de interne en externe rechtspositieregeling, in de steigers heeft kunnen zetten. Er gingen toen stemmen op voor een repressiever en meer expansionistisch beleid, maar De

Clerck is moedig geweest en durfde te gaan voor de verandering zoals die voordien in de oriëntatienota was uitgeschreven. Het waren woelige, maar tegelijk boeiende tijden.

Werken op een kabinet is niet gemakkelijk. Je moet daarvoor gemaakt zijn en dat is niet iedereen gegeven. Ik ben niet erg strategisch. Ik ben veel meer iemand die nadenkt over dingen en dan ronduit zegt hoe ik erover denk. Ik ben niet tactisch genoeg voor het politieke spel dat volgt. Ik had het dan soms ook wel moeilijk met goede voorstellen die werden uitgewerkt, maar die om politieke redenen die niet direct iets te maken hadden met het ontwerp zelf, in de vuilnisbak belandden. Niet alleen spijtig voor het werk, maar vooral voor de gemiste kansen op een betere wet. Maar dat gezegd zijnde, kijk ik wel met een zekere tevredenheid terug op die periode.

Fatik: Wat heb je nadien gedaan?

FP: Nadien ben ik korte tijd correctioneel rechter geweest in Brussel. En toen startten de VI-commissies (CVI), waarin ik zelf nog de hand had gehad bij het uitwerken van de Wet op de Voorwaardelijke Invrijheidstelling. Dat was voor mij dan ook een logische keuze. De CVI's hebben acht jaar gefunctioneerd en dat is een goede zaak geweest. Het was van in het begin duidelijk dat zij tijdelijk zouden zijn. Een nieuwe strafuitvoeringsrechtbank was niet mogelijk zonder eerst de Grondwet te wijzigen, daarom werd gekozen voor een administratieve rechtbank met een jurisdictionele bevoegdheid onder het toezicht van het Hof van Cassatie. Het ging op dat moment bovendien alleen over de VI voor veroordeelden met een straf van meer dan drie jaar. Het aantal dossiers in handen van de CVI's bleef daardoor beheersbaar. Dat bood ons de kans om ons de nieuwe bevoegdheid en procedures eigen te maken en te leren werken binnen een multidisciplinaire samenstelling, waardoor we nadien toch enigszins voorbereid konden beginnen met de strafuitvoeringsrechtbanken in 2007. Maar ondanks de met de CVI's opgedane ervaring verliep de overgang naar de SURB's in 2007 toch ook niet echt van een leien dakje. We kregen een pak nieuwe bevoegdheden, moesten nieuwe sjablonen maken, zoeken naar nieuwe werkmethodes, etc. en dat alles met een Wet Externe Rechtspositie van 2006 van niet al te grote kwaliteit.

Ik heb voorts met lede ogen aanzien hoe doorheen die eerste acht jaar van de SURB's meerdere uitstekende assessoren noodgedwongen vertrokken. Ik heb vaak puike medewerkers gehad, mensen die in het beraad valabele argumenten ontwikkelden en goede, gemotiveerde vonnissen konden schrijven. Dat was aangenaam werken. Maar ja, we konden die assessoren niet houden. De tijdelijkheid van de mandaten maakte

dat ze vertrokken als zich een kans voordeed, en niet zelden werd aan hun mouw getrokken om elders te komen werken. Vanuit de SURB's is meermaals aan de kar getrokken voor het opheffen van die tijdelijkheid, maar we kregen lange tijd geen gehoor. Ik ben blij dat de tijdelijkheid van de mandaten nu wel zal worden opgeheven met de potpourri-wet-II die minister Geens heeft aangekondigd, hoewel dit zowel voor die assessoren als voor mij te laat komt. Na acht jaar CVI en acht jaar SURB had ik er graag nog een paar jaar bijgedaan. Maar of het een job is om een hele carrière te blijven doen, dat denk ik nu ook weer niet.

Fatik: Je zei daarnet hetzelfde over de functie van de gevangenisdirecteur. Hoe zou je deze positie vergelijken met deze van een gevangenisdirecteur?

FP: Gevangenisdirecteur is vooral een stresserende job. Je moet voortdurend brandjes blussen, kort op de bal spelen. Strafvuiteringsrechter is, mits je de nodige tijd krijgt, een stuk minder stresserend. De voorwaarde is wel dat je de tijd hebt om je dossiers goed voor te bereiden en om voldoende te kunnen nadenken. Maar mits die randvoorwaarden, is het een job waar je nog een beetje tijd hebt voor reflectie. Het is haast zelden of nooit dat je de beslissing holderdebolder moet nemen zonder over informatie te beschikken. Maar goed, je moet anderzijds altijd goed beseffen waar je mee bezig bent. Het is een zware verantwoordelijkheid, en als je je vergist kan dat serieuze gevolgen hebben. En je moet kunnen leven met het feit dat je sowieso vergissingen zal maken. Je neemt regelmatig beslissingen waarvan je weet dat deze een zeker risico inhouden. Maar wat is het alternatief? Bij sommige mensen is het nu of nooit, dus moet je soms risico's nemen, want anders staan zij binnen afzienbare tijd zonder enige begeleiding of toezicht op straat. Soms laat je iemand vrij die terug begint te stelen. Dat is niet de bedoeling, maar dat is een risico dat we kunnen en ook soms moeten nemen, al proberen we dat wel zoveel mogelijk te vermijden. Het is natuurlijk iets helemaal anders als je spreekt over iemand die buitenkomt en een levensdelict pleegt. Dat heeft een enorm zware impact naar de maatschappij en naar de slachtoffers toe en het is evident dat we dat proberen te vermijden. Maar heel vaak lukt een terugkeer naar de maatschappij wel, en dat is voor mij het belangrijkste, dat is mijn motivatie. Zoals ook Maes en Goethals schrijven, zijn er redenen om aan te nemen dat een VI helpt om recidive in te perken. Dat is voor mij de essentie van het verhaal. Ik denk en geloof ook absoluut dat dat zo is en dat is wat je motiveert om die dossiers te bestuderen en te zoeken naar een goede beslissing. Maar jammer genoeg gebeurt het dat je een foute beslissing neemt en dan heb je eigenlijk maar één troost en dat is positief te kunnen antwoorden op vragen zoals: heb ik gedaan wat ik moest doen; heb ik mijn dossier goed voorbereid; heb ik de juiste vragen gesteld; heb ik goed nagedacht in dit dossier?

Fatik: Op 18 maart 2015 heeft minister van Justitie Geens zijn justitieplan voorgesteld waarin toch een aantal ingrijpende wijzigingen worden voorgesteld met betrekking tot de externe rechtspositie. Wat vind je van het plan?

FP: De minister schrijft in zijn plan dat hij heel wat mensen informeel heeft geconsulteerd en dat hij dat van nu af aan ook formeel gaat doen. Wel, ik ben één van de mensen die informeel is geconsulteerd door zijn beleidscel. We hebben met enkele mensen samengezeten en concreet nagedacht over een aantal voorstellen. Als je nu bijvoorbeeld kijkt naar het voorstel over de voorwaardelijke invrijheidstelling waarbij de minister wil gaan naar een automatische invrijheidstelling voor veroordeelden met een straf totaal tot en met vijf jaar. Dit lijkt misschien nieuw, maar het komt echt niet uit de lucht gevallen. Er waren de Commissies Dupont en Holsters waar al veel en lang is nagedacht over de externe rechtspositie. Ik was daar zelf een bevoorrechte getuige van, als lid van beide genoemde commissies. Ik heb ook meermaals gezegd en geschreven: waarom niet kiezen voor een quasi-automatische invrijheidstelling voor veroordeelden met een straf totaal tot en met drie jaar, wel met de mogelijkheid voor het Openbaar Ministerie om het dossier alsnog voor de SURB te brengen? Toen ik werd geconsulteerd heb ik dat idee herhaald, en na verdere discussie en bespreking is het voorstel gekomen om te gaan naar een quasi-automatische invrijheidstelling op de helft van de straf voor alle gedetineerden met een straf totaal tot 5 jaar – maar dus wel steeds met uitwijkmogelijkheid naar de SURB voor het OM. Het was nadien natuurlijk nog aan de minister om dat voorstel al dan niet over te nemen.

Ik vind het een goede zaak dat de SURB's zich zullen kunnen concentreren op de moeilijke, complexe dossiers met een grote maatschappelijke impact. Vandaag spenderen zij nog heel wat tijd aan relatief eenvoudige, zelfs routinematige dossiers. Door het voorstel dat nu wordt gedaan zullen zij zich beter kunnen concentreren op het 'serieuze werk'. Bovendien heb je nog altijd de procureur die kan beslissen met een bepaald dossier alsnog naar de SURB te trekken. Voor mij is dat een essentieel onderdeel van het voorstel.

Daarnaast vind ik het ook terecht dat de wettelijke herhaling niet meer zou meespelen bij de bepaling van de tijdsvoorwaarden. Ik vind dat een vorm van dubbele bestraffing en het is ook zo dat mensen die pas een kans hebben om vrij te gaan na twee derden van hun straf vaak niet meer gemotiveerd zijn om vrij te komen met vijf jaar voorwaarden aan hun been. Ik vind het dus goed dat de tijdsvoorwaarden komen te liggen op de helft voor iedereen. De huidige tijdsvoorwaarden, één derde voor primair veroordeelden, vind ik persoonlijk te kort. Bij rechtsvergelijking met andere Europese landen

blijkt trouwens dat België een gul tarief hanteert. Bovendien zijn vele dossiers vandaag nog niet klaar voor een beslissing op dat ogenblik. Ik vind wel dat als de tijdsvoorwaarden worden opgetrokken naar de helft, dat de dossiers dan wel klaar moeten zijn om te kunnen beslissen op dat ogenblik. Los van waarom dat zo is, maar het gebeurt nu nog al te vaak dat het psychosociaal onderzoek nog niet is afgerond op het ogenblik dat een dossier op de SURB behandeld wordt.

Maar om op uw vraag te antwoorden, ik heb grosso modo wel een goed oog in verschillende voorstellen van minister Geens voor wat de strafuitvoering aangaat.

Fatik: En die beveiligingsperiode die nu wordt voorzien?

FP: Ja, ik moet toegeven dat ik dat eerlijk gezegd niet zo goed begrijp. Zoals ik het lees, is het een soort optrekken van de toelaatbaarheidsdatum voor VI. Ik ben daar trouwens niet blij mee. Het voedt volgens mij vooral het repressief discours dat ik de laatste jaren alleen maar heb zien toenemen. Denk maar aan die moties van wantrouwen tegen de SURB. Het feit dat met de Wet-Martin bepaalde beslissingen aan de SURB in een uitgebreide samenstelling werden toegekend, waarbij eenparigheid van stemmen gevraagd wordt. Jongens, wie verzint zoiets? Dat is echt steekvlampolitiek.

Fatik: Hoe is je ervaring met de gevangenisdirecteur als strafuitvoeringsrechter en heb je de rol van de gevangenisdirecteur zien evolueren?

FP: Ik heb daar eigenlijk goede ervaringen mee, zeker in de beide Leuvense gevangenissen waar het gros van onze zittingen doorgingen. Ik denk dat een directieteam nog steeds in belangrijke mate mee de sfeer bepaalt in een gevangenis, en zag vooral onderlinge verschillen tussen gevangenissen. In veel gevangenissen blijken de directies echt bekommerd te zijn om de gedetineerden en proberen ze om met gestoffeerde dossiers naar de SURB te trekken. En als er iets fout liep, zochten ze naar een oplossing. Er waren spijtig genoeg ook gevangenissen waar men problemen niet meldde en weinig inspanningen wilde leveren om tot een oplossing te komen. Die verschillen tussen de gevangenissen zie je ook op andere vlakken, zoals in het aanbod aan de gedetineerden. Als hulpverleners of vrijwilligers naar de gevangenis komen, proberen ze in de ene gevangenis de nodige soepelheid aan de dag te leggen, terwijl in andere gevangenissen zeer strikte regels gelden. Die externen mogen dan bijvoorbeeld maar langskomen van negen tot kwart voor elf en als ze dan toch eens vijf minuten te laat komen, moet de hele procedure voor een afspraak opnieuw doorlopen worden.

Fatik: Welke rol speelt het personeel in de bepaling van een cultuur in de gevangenis?

FP: Ik denk dat de gevangenisdirectie toch in hoge mate de sfeer bepaalt en beslist hoe bepaalde zaken in een gevangenis aangepakt worden. Natuurlijk verander je een organisatie niet in één, twee, drie en je hebt ook andere krachten die de organisatiecultuur beïnvloeden. Maar ik geloof wel dat gevangenisdirecteuren die zich echt inzetten voor bepaalde dingen en mits de nodige rugdekking van hogerhand, voor vooruitgang kunnen zorgen. Momenteel heerst er bijvoorbeeld een discours van bezuinigingen. Ik meen dat directies ook in die context moeten blijven opkomen voor de basisprincipes die zijn ingeschreven in de basiswet. Normalisering, het beperken van de detentieschade, etc., dat zijn essentiële principes en ik vind dat je als gevangenisdirecteur er alles aan moet doen om deze te realiseren en te doen respecteren. Ik heb weet van directeuren die zich weren als een duivel in een wijwatervat in hun streven daarnaar.

Fatik: In de nieuwe, jongere lichte gevangenisdirecteuren zitten minder en minder criminologen en meer psychologen of andere mensen die niet specifiek criminologisch geschoold zijn. Zie je een verschil in functioneren met de oudere lichte?

FP: Nee, ik denk dat er vooral in onze samenleving en misschien ook wel in de criminologie veel dingen zijn veranderd. Heel dat verhaal van slachtoffers, daar werd vroeger weinig aandacht aan besteed. Er werd wel wat uitleg gegeven over wie het meeste kans maakte om slachtoffer te worden, maar dat stond mijlenver af van de discussie rond de positie van het slachtoffer zoals die vandaag bestaat. Het discours is tevens repressiever geworden, ook bij de criminologen. Wij waren misschien meer hulpverlener dan de criminologen vandaag, wat natuurlijk ook niet altijd goed was. Wij hadden ongetwijfeld een aantal andere idealen die diep

waren ingeslepen. Daarnaast is de inhoud van het werk veranderd, alles is veel administratiever geworden.

Fatik: Alles is inderdaad veel meer gebureaucratiseerd. Er wordt vaak gezegd dat de gevangenisdirecteur geen tijd meer heeft om op de vleugels te komen. Herkent u daar iets van?

FP: Dat weet ik niet. Toen ik nog directeur was, had ik misschien meer autonomie en kon ik allicht meer dingen zelf veranderen. Zelf meer prioriteiten stellen en de dingen doen op het moment dat ze voor mij pasten. Ik denk dus dat er op dat vlak zeker evolutie is gekomen en niet altijd ten goede. Maar er was ook meer willekeur in die tijd. Het was toen waarschijnlijk ook 'spannender' om gevangenisdirecteur te zijn dan nu het geval is, waar er zoveel meer papierwerk te doen valt. Maar ik zag toch nog altijd directeuren die graag naar de zitting kwamen, en daar wel degelijk iets bij te dragen hadden.

Fatik: Hun aanwezigheid op de zitting heeft dus een meerwaarde buiten het schriftelijk advies?

FP: Ja, zeker in de gevangenissen waar ik zetelde, kreeg je van de gevangenisdirecteur op de zitting vaak bijkomende informatie. Ik heb natuurlijk ook wel directeuren gekend die enkel het eerdere schriftelijke advies bevestigden zonder enige bijkomende duiding. Maar de meeste directeuren waarmee ik regelmatig werkte, beschikten over een goede dossierkennis en gaven een concreet advies waarmee je wat kon. Daar luisterde ik aandachtig naar en die adviezen hadden zeer zeker gewicht in het beslissingsproces van de SURB.

Voor wie nog meer wil lezen over en van Freddy Pieters, verwijzen we naar het interview dat hij eerder gaf aan Dirk Leestmans.²

² Het interview is verschenen in nummer 304 van de Juristenkrant, verschenen op 25 februari 2015.

Het gezicht achter twee generaties gevangenisdirecteurs

Fatik sprak met Guido Verschueren en Pieter Van Caeneghem

Philippe Kennes & Veerle Scheirs *

We ontmoeten Guido Verschueren en Pieter Van Caeneghem eind juni aan de Vrije Universiteit Brussel. Guido Verschueren, die eind 2013 afscheid heeft genomen van de gevangenis van Leuven-Centraal is wat vroeg op de afspraak en vertelt ronduit over de vele activiteiten en engagementen die hij nog steeds opneemt na zijn pensioen. We horen nog steeds het vuur en de passie waarmee hij vierendertig jaar 'zijn' gevangenis heeft geleid. Guido Verschueren heeft sociologie en criminologie gestudeerd aan de Katholieke Universiteit Leuven en heeft voor hij in 1979 is begonnen als directeur 3e klas in Leuven-Centraal nog gewerkt voor het Jeugdbeschermingscomité van Mechelen. In 1996 is Guido Verschueren inrichtingshoofd geworden in Leuven-Centraal, een functie die hij tot zijn pensioen heeft uitgevoerd. Pieter Van Caeneghem is een attaché-gevangenisdirecteur van een heel andere generatie. Hij heeft Rechten en Criminologie gestudeerd aan de Universiteit van Gent, waarna hij in 2005 is begonnen werken op de juridische dienst van het gevangeniswezen. In 2008 maakte hij de overstap naar de gevangenis als attaché-gevangenisdirecteur van de gevangenis van Gent, waarna hij in 2011 aan de slag ging in de kleinere gevangenis van Oudenaarde, waar hij zaakvoerder en regimedirecteur was. Sinds enkele maanden werkt hij op de regionale directie. We horen een gedreven gevangenisdirecteur aan het woord die zich 'wil smijten voor de zaak' en nu wil meedenken over het Belgisch gevangeniswezen. Een fijn gesprek met twee generaties gevangenisdirecteurs.

Fatik: Jullie hebben beiden criminologie gestudeerd, iets wat vandaag niet langer een vereiste is om als gevangenisdirecteur aan de slag te gaan. Wat is volgens jullie de meerwaarde van een opleiding Criminologie?

Pieter Van Caeneghem (PVC): Je komt minder en minder criminologen tegen die werken als gevangenisdirecteur.

Guido Verschueren (GV): Je ziet momenteel bijvoorbeeld meer en meer psychologen van de psychosociale dienst (PSD) die naar het directiekader doorstromen.

PVC: Dat is jammer, want criminologie is een interessante opleiding, zeker voor een gevangenisdirecteur, maar op het vlak van uitstroom naar de arbeidsmarkt is het niet evident voor criminologen. Je ziet nog wel veel gevangenisdirecteurs die een andere vooropleiding hebben, gecombineerd met een criminologische studie.

GV: Ja, vroeger was dit niet zo. Toen ik meedeed aan het examen om gevangenisdirecteur te worden, werd deze functie specifiek opengesteld voor criminologen. Dit is nu helemaal anders, vandaag is het niet meer mogelijk om als pas afgestudeerde criminoloog rechtstreeks te solliciteren voor de functie van gevangenisdirecteur. Vandaag is de klemtoon komen te liggen op de interne selectie, waardoor je als criminoloog dus moet proberen te zorgen dat je op een andere manier binnen de FOD Justitie kan tewerkgesteld worden om zo door te stromen. Maar ik vind dat je als gevangenisdirecteur toch een opleiding menswetenschappen moet genoten hebben, zoals criminologie, sociologie of psychologie.

PVC: Ik ben zaakvoerder geweest en dan merk je toch dat een ingenieursdiploma of een eerder technische vooropleiding hiervoor ook geschikt zou zijn, maar voor de functie van regimedirecteur of personeelsdirecteur leent een opleiding criminologie, sociologie of psychologie zich toch meer. Het valt ook op dat er vrij weinig juristen zijn aangesteld als directeur terwijl dit door de juridisering van het penitentiair veld zeker wel van pas komt, maar in de opleiding Rechten is er doorgaans weinig aandacht voor detentie en het penitentiair recht.

GV: Je kan inderdaad een goede zaakvoerder hebben met een technische of economische opleiding die zeer goed is in zijn vak, maar in de praktijk zie je toch dat zaakvoerders ook verantwoordelijkheden krijgen die veel verder reiken, zoals het schrijven van adviezen in het kader van de strafuitvoeringsmodaliteiten. Een ingenieur zal dit anders invullen dan een criminoloog

* Philippe Kennes is assistent en Veerle Scheirs is post-doctoraal onderzoeker en deeltijds docent. Ze zijn beiden verbonden aan de vakgroep Criminologie, onderzoeksgroep Crime & Society (CRiS) - onderzoekslijn Penalty & Society - van de Vrije Universiteit Brussel (Corresp.: philippe.kennes@vub.ac.be).

of men kan het verslag van de PSD natuurlijk gewoon overschrijven. Eenzelfde tendens is ook dat gevangenisdirecteurs managers dienen te zijn, maar is een goede manager ook een directeur die met kennis van zaken een goed advies kan schrijven? Dat was voor mij juist de meerwaarde van een vooropleiding criminologie.

PVC: Dat is waar, maar als ik naar mijn job kijk, vind ik dat het in de praktijk toch meer een managementfunctie is geworden. Ik vind het dan ook belangrijk om te investeren in een managementopleiding. Als criminoloog of jurist zijn we daar immers niet voor gevormd. En we zitten ook in een specifieke context.

GV: Ik ben toch heel sceptisch tegenover dit managementdenken. Of het nu allemaal beter is? Ik mis soms visie.

Fatik: Bedoel je dan dat er te weinig geïnvesteerd wordt in het inhoudelijke, de visie over hoe detentie dient ingevuld te worden?

GV: Ja. Als je bijvoorbeeld kijkt naar de directeurs-generaal door de geschiedenis heen. Dat waren vroeger vaak echte autoriteiten in de penologie, mensen met een duidelijke penologische visie. Dit is toch al een hele tijd anders.

PVC: Ik denk dat er vandaag nog altijd penologische kleppers onder de directeurs zitten, maar dat ook veel aandacht gaat naar het middelenaspect. Je kan inhoudelijk heel sterk zijn, maar als je het niet gerealiseerd krijgt, dan ben je daar niets mee. De twee moeten samengaan. De laatste jaren hebben we toch kunnen vaststellen dat heel wat zaken in beweging zijn gekomen.

GV: Absoluut, maar dit is vooral een kwestie van daadkracht. Je kan mij niet echt charmeren met al die managementplannen. Het zijn vaak niet-doorleefde teksten die inhoudelijk toch weinig zeggen. In de jaren 80, ik was toen nog niet zo lang weg van de KU Leuven, toen hadden we elke maand inhoudelijke bijeenkomsten, bijvoorbeeld rond de European Prison Rules. Daar werd echt gereflecteerd, daar kreeg je zuurstof als gevangenisdirecteur. We kwamen een paar uur samen en waren met visie bezig. De grote humanisering van het gevangeniswezen is natuurlijk begonnen tijdens de jaren '70. Mijn generatie is dan ook in die stroom terecht gekomen en heeft de kans gehad om dat op een bepaalde manier in praktijk te brengen. Niet het managementaspect, maar het inhoudelijke stond centraal. Nu zijn de tijden veranderd en ik heb daar begrip voor, maar het mag niet doorslaan. Management is een techniek, een middel en geen doel op zich. Maar vandaag is dat 'managementdenken' bijna een nieuw soort religie geworden voor sommigen. Soms wordt er zoveel tijd en middelen gestoken in het opstellen en opvolgen van al die managementplannen, maar rendeert dat nu allemaal? Ik ben niet tegen het management, maar je

moet het de juiste plaats geven.

PVC: Het uitwerken van deze plannen zorgt inderdaad voor administratieve last, maar expliciteert eigenlijk vooral wat je wil bereiken. Ik vind het belangrijk dat je hierover nadenkt en je doelstelling expliciteert. Er valt veel mee te winnen, maar het mag natuurlijk niet verstikkend werken.

Fatik: Is er vandaag nog voldoende bewegingsvrijheid voor de gevangenisdirecteur?

GV: De gevangenisdirecteur heeft vandaag een pak minder bewegingsvrijheid in vergelijking met enkele decennia terug, maar je kan nog altijd accenten leggen, bijvoorbeeld in de operationele plannen, daar kan je nog thema's bepalen die jij belangrijk vindt. Het verschil met vroeger situeert zich mijns inziens vooral op het vlak van de juridisering van het gevangeniswezen. Vroeger waren er ontelbaar veel circulaire's en één Algemeen Reglement dat de belangrijkste principes vastlegde. Maar in de praktijk was er veel speelruimte voor de directeur om daar ter plaatse een eigen invulling aan te geven. We tastten het terrein af. Nu is er de Basiswet. Eindelijk! Ik ben daar heel blij mee, maar anderzijds wil men een eenheidsworst maken en heb je nog weinig ruimte om af te wijken.

We hebben in Leuven altijd kunnen werken volgens de geest van de Basiswet, eigenlijk ook al lang voordat die er kwam, maar nu de wet er is, blijft er een groot verschil tussen de wet en de uitvoering. Heel de discussie over het lijfonderzoek bijvoorbeeld. Ik denk niet dat Lieven Dupont daar blij mee zal zijn. Voor Leuven-Centraal was de Basiswet dan ook eerder een inperking van bepaalde vrijheden die reeds voordien werden geboden. Ik heb daar in de praktijk creatieve oplossingen voor gezocht. Ik denk ook dat als je naar de praktijk in de verschillende gevangenissen kijkt, de Basiswet niet overall op dezelfde manier wordt toegepast.

PVC: De Basiswet is voor mij altijd een evidentie geweest. Ik vind het goed dat in de Basiswet minima worden opgelegd en ik denk dat je dit ook zo moet zien. De Basiswet trekt de lat voor gevangenissen die zich onder de lat van de Basiswet situeren naar omhoog. Maar ik vind dat er nog steeds gedifferentieerd moet worden naar inrichting en populatie toe. Het is goed dat er een wettelijk kader is, managementplannen en dergelijke, maar dan nog vind ik dat je lokaal je stempel kan drukken en je lat hoger kan leggen.

GV: De juridisering heeft ook een negatieve impact op de sfeer in een inrichting. Men heeft schrik om iets te zeggen want het kan tegen ons gebruikt worden. Dat heeft voor een ware cultuuromslag gezorgd.

PVC: Ja dat klopt. De Basiswet wordt als iets zeer formeel gezien. Bijvoorbeeld bij het opstellen van een tuchtrapport. Mensen hangen er heel erg aan vast, waardoor ze vaak niet meer kijken naar de kern van de zaak.

GV: Ik heb honderden tuchtrappen behandeld. Probleemoplossend en herstelgericht. Nu zit je bijna voor een rechtbank. Vroeger waren er momenten dat je een uur bezig was met een tuchtrapport, maar je had resultaat. Dat is toch wat je wil bereiken?

Fatik: Waarom hebben jullie gekozen voor de functie van gevangenisdirecteur?

PVC: Ik moet toegeven dat ik nooit een roeping heb gehad om gevangenisdirecteur te worden. De eerste maal dat ik een gevangenis kwam tijdens een stage als student had ik zelf een tegenovergestelde reflex. Ik heb wel steeds de wil gehad om het algemeen belang te dienen, en niet het individueel belang zoals een advocaat dat doet voor zijn cliënt. Ik heb de kans gehad om aan de slag te gaan binnen de juridische dienst, wat een bijzonder leerrijke ervaring was, maar zag ook al snel dat het werk van een gevangenisdirecteur wel interessanter en uitdagender was.

GV: Ik ook niet meteen. Ik had een interesse voor maatschappelijke problemen. Dat is ook de reden dat ik eerst sociologie en nadien criminologie ben gaan studeren. Een grappige anekdote is misschien dat ik eigenlijk aan het examen heb meegedaan zonder dat ik wist dat het een examen voor gevangenisdirecteur was. Er stond 'examen van directeur 3e klas voor de buitendiensten van het Ministerie van Justitie', maar ik wist niet dat die buitendiensten verwezen naar de strafinrichtingen. Maar ik moet wel zeggen, ik heb er nooit spijt van gehad. Het is een job waarin je jezelf kan geven. Ik heb de kans gehad om mijn eigen visie voor een groot deel in praktijk te brengen. Ik heb eigenlijk weinig moeten doen dat mij opgelegd is. Dat heeft heel wat arbeidstevredenheid opgeleverd.

Fatik: Het overleg met de vakbonden is een belangrijke taak voor het inrichtingshoofd. Wat is daar jouw ervaring mee?

GV: Het contact met de vakbonden is inderdaad belangrijk voor het inrichtingshoofd. Ze vragen standpunten. De afgevaardigden komen ook wel eens langs n.a.v. een incident of om ideeën af te toetsen. Het stopt dus niet bij het formeel overleg waar ieder zijn rol moet

spelen. Een afgevaardigde zei eens de dag na een vergadering van het Basisoverlegcomité (BOC), "sorry, he, directeur maar ik moet mijn rol spelen". Dat moet in het verslag komen hé.

Fatik: Zien jullie een evolutie in de rol van de vakbonden?

GV: Ik kan alleen spreken als inrichtingshoofd sinds 1996. Wat mij cruciaal lijkt, is vooral de vraag wie die afgevaardigden zijn. Ik heb altijd constructieve mensen gehad die het constructieve stimuleren. Maar het is natuurlijk geven en nemen.

PVC: Menselijke relaties zijn

hierbij inderdaad belangrijk. Je hebt elk een rol en je moet die duiden. Je moet weten wie jouw afgevaardigden zijn.

GV: Als afgevaardigde heb je een belangrijke rol. De heethoofden roepen hard, maar de afgevaardigden moeten wikken en wegen en moeten hun standpunt kunnen verdedigen. Dat is bij gedetineerden ook zo. Soms staan ze te roepen of blijven ze op de wandeling en dan ga ik op de wandeling staan en vraag ik om met enkelen te overleggen, maar die moeten het resultaat van het overleg natuurlijk ook nog vertalen naar de rest van de gedetineerden toe.

Informeel communicatie is daarbij erg belangrijk. Dat er informeel contact is met de werkvloer, met het personeel, met de gedetineerden. Ik werd graag geïnformeerd op het dagelijks directierapport maar ik toetste die informatie ook graag af. Het is belangrijk om ook informeel onder vier ogen concrete zaken te kunnen bespreken.

PVC: Ik heb er bijvoorbeeld altijd een gewoonte van gemaakt om veel op het cellulair gedeelte te vertoeven en er rond te lopen. Ik ben voor 'management on the floor'. Weten wie je pappenheimers zijn.

GV: De meest belangrijke informatie krijg je immers niet op je bureau. Ik heb veel rondgelopen om poolshoogte te gaan nemen. De weekenddiensten waren in dat opzicht belangrijke momenten. Dat is wel een serieuze, maar belangrijke tijdsinvestering, al kan je je afvragen of alle directeurs daar nog tijd voor hebben.

Ook al de huidige administrative taken, zoals de vele adviezen voor strafuitvoeringsmodaliteiten, dat vraagt enorm veel tijd en dat gaat ten koste van andere dingen.

PVC: De werklast is toch wel toegenomen. Het is drukker. Je moet soms goed je best doen om alles rond te krijgen. We hadden in Oudenaarde het voordeel om voor een zeker stuk afgeschermd te worden dankzij de inspanningen van collega's van andere gevangenissen. Zo kunnen we met een specifieke populatie toch nog een regime uitbouwen. Als je die luxe hebt om weinig overbevolking te kennen, ben je het wel aan jezelf verplicht deze ook te benutten. In Gent had ik veel minder ademruimte en tijd om na te denken en projecten op te zetten.

Fatik: De functie van gevangenisdirecteur lijkt dan ook erg stresserend. Hoe ga je om met die werkdruk?

PVC: Dat is juist. Ik denk dat het niet voor iedereen haalbaar is om als gevangenisdirecteur te werken. Ook slechtnieuwsboodschappen bijvoorbeeld kruipen in je kleren. Ik herinner me een gesprek met een man die net vader was geworden en ik moest hem gaan vertellen dat zijn kind was overleden. Als je zelf ook jonge vader bent, heeft dat een impact op je. Ik krijg er nog altijd kippenvel van. Dat blijft hangen.

GV: Je moet er inderdaad mee kunnen omgaan. Ook zelfmoorden kruipen in je kleren. Het doet raar om overdag met iemand te spreken en dan 's nachts gebeld te worden dat de man er niet meer is. Je maakt als gevangenisdirecteur zeer veel mee en ik denk dat men dat echt onderschat. Ik ben nu anderhalf jaar thuis en pas nu realiseer ik me hoe hectisch mijn leven was. Ik heb nooit een burn-out gekregen, maar nu voel ik de rust die ik krijg omdat ik 's nachts niet meer kan worden opgebeld.

PVC: We zitten in een extreme tak te werken die wel aantrekt, maar ook heel veel vraagt van de mensen die erin werken. Het gevaar bestaat dan om cynisch te worden. Je hebt directeurs die er goed mee om kunnen maar ook het omgekeerde bestaat. De vraag is, hoe doe je dat? Het heeft me steeds geïnteresseerd hoe collega's met meer kilometers op de teller hiermee omgaan.

GV: Ik ben dit jaar een lezing gaan geven voor schooldirecteurs vanuit de vraag om te vertellen hoe ik al die jaren enthousiast ben kunnen blijven. Ik heb er echt moeten over nadenken. Je moet goed in je vel zitten en ook je thuissituatie is van fundamenteel belang.

Fatik: Over welke vaardigheden dient een gevangenisdirecteur volgens jullie te beschikken?

GV: Een goede gevangenisdirecteur moet communicatief zijn. Ook diplomatisch, je moet over eieren kunnen lopen. Het is zo complex en er zijn zoveel problemen

en iedereen heeft altijd een beetje gelijk. Stressbestendig. Je moet wat gebeurt kunnen plaatsen. Ook ten aanzien van je personeel de context kunnen schetsen en nuanceren. Ook jezelf kunnen relativëren.

PVC: Ik denk ook dat je volhardend moet zijn. Je moet je ergens in vast kunnen bijten om je doel te bereiken. Je dient ook over voldoende draagvlak te beschikken. Je hebt soms de neiging om te snel te willen gaan. Belangrijk is dan ook om op voorhand proactief zaken af te toetsen. Ja, communicatie en een draagvlak creëren, dat is erg belangrijk. Als directeur sta je maar zo sterk als je al je personeel meehebt. Je moet zien dat je gedragen wordt. Veel veerkracht. Je moet veel incasseren. En een goede fysieke gezondheid, dat is ook belangrijk.

GV: Onderschat de PA's ook niet. Ze spelen een heel belangrijke rol en ze zijn de rechterhand van de directeur.

PVC: Je kan er inderdaad ook wat op terugvallen, je moet weten wie je steunfiguren of pilaren zijn om je verhaal te ontwikkelen. Het gevangeniswezen is per definitie een conservatieve organisatie. Je stoot op veel weerstand als je zaken wil bewegen. Het brengt gevoeligheden met zich mee. Het vergt kennis om zaken te kunnen realiseren.

GV: Ik moet toegeven, er is één factor die ik totaal niet voorzien had en dat is het personeel. Toen ik begon te werken dacht ik dat iedereen even geëngageerd en gedreven was als ik: "we gaan ervoor om een behoorlijke strafuitvoering te organiseren". De realiteit was soms anders.

PVC: De gedetineerden kan je meestal wel aan als directeur, maar het personeelsgebeuren met zijn eigen dynamiek had ik ook onderschat.

Fatik: Als jullie terugkijken, wat zijn jullie belangrijkste verwezenlijkingen?

GV: Ik denk dat we er globaal zijn in geslaagd om langgestraften een humane detentie te geven. Ik ben als een tevreden directeur gestopt. Kunnen mensen zich nog min of meer goed voelen daar? Ik heb nooit beweerd dat we mensen beter maken, maar het betekent niet dat we van hun aanwezigheid geen gebruik kunnen maken om met de mensen iets te doen. In 1987 heb ik voor de eerste keer een tentoonstelling in het stadhuis van Leuven kunnen houden met kunstwerken van gedetineerden. Daar hebben 28 mensen aan deelgenomen en iedereen kon komen kijken. 3.000 mensen. Als jonge directeur blijft je dat echt wel bij.

PVC: Het zit hem vaak in de kleine dingen. Zo heb ik er bijvoorbeeld mee voor gezorgd dat gedetineerden in Oudenaarde zelf hun kledij kunnen wassen door wasmachines en droogkasten te voorzien. We focussen op re-integratie en de terugkeer naar de maatschappij, met een zoektocht naar woonst, tewerkstelling, begeleiding... maar zien soms over het hoofd dat ge-

Interview

detineerden nog niet kunnen instaan voor hun eigen was en plas. Hen activeren en responsabiliseren tijdens detentie door dergelijke 'kleine ingrepen' is geen evidentie maar lijkt mij zo belangrijk.

Ik heb ook geleerd om de zaken niet als evident te beschouwen maar steeds kritisch te bekijken. Zo hebben we de manier waarop nachtcontroles worden uitgevoerd kunnen herzien met als resultaat een betere nachtrust voor gedetineerden, een efficiëntere personeelsinzet en met respect voor de veiligheid.

Fatik: Tot slot nog, wat zijn volgens jullie de voornaamste uitdagingen voor de toekomst?

GV: Dat we het menselijk accent niet verloren mogen laten gaan. Ik ben er niet gerust in.

PVC: We zitten nu in budgettaire krappe tijden. De grote uitdaging zal erin bestaan om als samenleving toch te blijven inzetten op de strafuitvoering. Tegelijk dwingt het ons om de vraag te stellen of we nog altijd op een zelfde manier moeten omgaan met criminaliteit en strafuitvoering. Schaarste kan ons dwingen om innovatief voor de dag te komen. Als we altijd doen wat we altijd gedaan hebben, zullen we ook altijd hebben wat we altijd gehad hebben, zei een wijs iemand me ooit.

Ook dat nog

Studienamiddag

“Quo vadis? Tien jaar basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden”

Redactie: T. Daems, C. Hermans, F. Janssens, J. Millen, L. Robert & V. Scheirs

donderdag 3 december 2015 vanaf 13.30u

Het Boekenpodium

uitgeverij Maklu, Somersstraat 13-15, 2018 Antwerpen

Tijdens de studienamiddag wordt het gelijknamig boek voorgesteld.

Voor meer details en inschrijvingen zie

www.meetings.maklu.be